

Kaj Munk – et ideologisk forsvar til tiden

Af Henning Koch

Dele af historieskrivningen er i disse år – såvel internationalt som nationalt – i færd med at miste sin kritiske distance og orientering.

Vi ser "Hitlers og Stalins børn", sønner og døtre af nazister og kommunister, gå i spidsen for en omfattende historievisionisme. I sig selv kan dette ikke alene være forståeligt ud fra et menneskeligt synspunkt, men til en vis grad også være uundgåeligt. Hver tid vil skabe sin historieforståelse – og mellemkrigstidens og krigstidens ofre var ikke kun de myrdede, de faldne og de overlevende koncentrationslejrjfranger. Også de stigmatiserede børn af større eller mindre politiske personligheder på yderfløjene har deres historie på hjerte.

Det bliver først problematisk, når disse efterkommere vælger at fremme den for familieæren rehabiliterende sag under videnskabelighedens bekvemme skjold, d.v.s. når børnene – nu bevæbnet med dokortitler – omskriver historien i forskningens sprog i stedet for i selvbiografiens eller bekendelseslitteraturens form. Vi taler ikke om det bevidste bedrag; det ville ikke være nær så farligt. Der tænkes her på den ubevidste frisering og de halvlukkede øjenlåg. Den ukontrollable situation, der hensætter læseren i vildfarelse om, hvor og hvornår barnets smertelige selvbedrag får indflydelse på den videnskabelige vurdering af familiemedlemmets positive eller negative bedrifter.

Tilsvarende tanker melder sig, når man læser Per Stig Møllers

bog om Kaj Munk. Hvorfor forbigår Stig Møller Konservativ Ungdoms fascistiske tankegods, der ifølge Aage Trommers artikel i Festskrift til Jørgen Hæstrup (1969) var dominant i organisationens program og udtalelser i 1934 og først blev endeligt udrenset i 1938, når selv hans far, Poul Møller, som endda først fik politisk indflydelse og ansvar senere, i bogen "Politisk Ungdom" fra 1945 tonede helt rent flag gennem efterkritikken af mellemkrigstiden? De antidemokratiske udskjelser var med andre ord ikke isoleret til K.U. i København, hvilket Stig Møller stadigt og stædigt insisterer på (s. 138, s. 231 og s. 234). Hvorfor underbetoner han sin onkel, Aksel Møllers, banebrydende og veldokumenterede indsats for K.U. med henblik på at gøre Det Konservative Folkeparti til et demokratisk, parlamentarisk parti (s. 138 og s. 242)?

Er det fordi netop han ikke ønsker at give farbroderen mere plads end faderen, som var yngre og derfor ikke kunne komme til at spille samme historiske rolle, eller er det for at indhente venstrefløjens ubestridelige, og unægteligt til tider ufortjente, ideologiske forspring, som i efterkrigstiden blev opnået gennem den monomane påpegning af højrefløjens blakkede fortid – med andre ord: er bogen blot endnu et anklageskrift i Retsopgøret post-1989 med socialdemokrater, kommunister og SF? ("Efter kommunismens og Murens fald ligger demokratiet ikke længere i en kamp på liv og død, hvorfor Munks kritik af demokratiet for at svinge ånden til fordel for materialismen igen er blevet tilladt", s. 46).

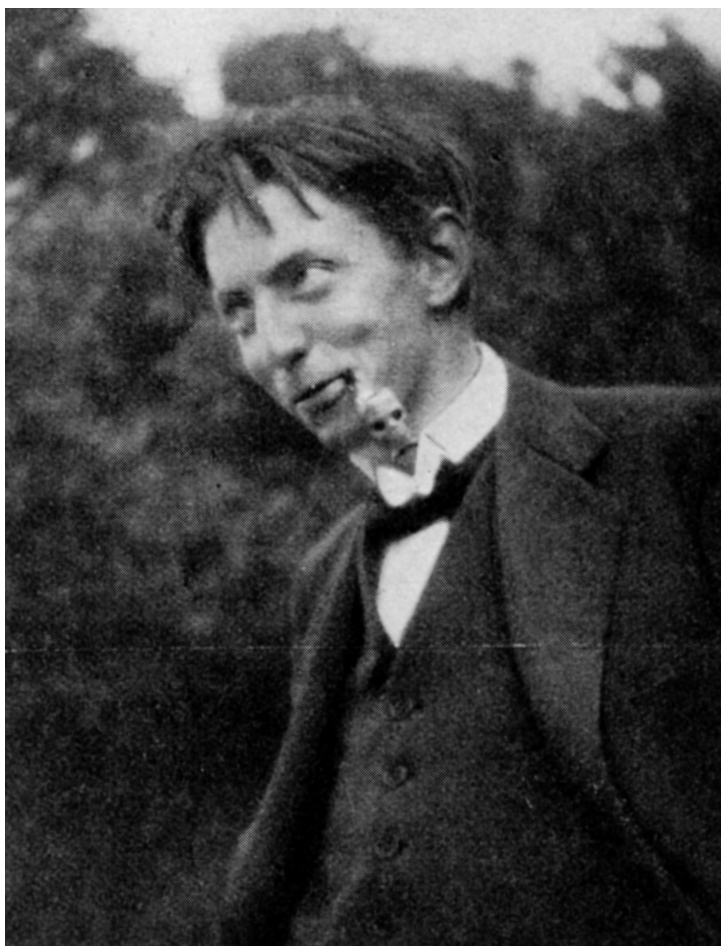
For Stig Møller kan jo, som tidligere formand for partiet,

umuligt være uvidende om parti-historien, der netop ikke udsondrer K.U. København til negativ særbehandling; og end ikke Poul Meyers afslørende erindringer "Nederlag" fra 1992 får nogen plads i Stig Møllers billede af samtiden. Næppe heller den uafhængige, kritiske forskning om Det Konservative Folkeparti kan være ham fuldstændig ubekendt.

Det hele bogprojekt bliver iøvrigt ikke mindre indspist af, at initiativet til bogen ifølge forordet (s. 9) blev taget i 1996 af Henrik Stangerup, hvis far, Hakon Stangerup, efter 9. april 1940 begejstret havde hilst Danmarks plads i Neuropa velkommen (s. 268), hvilket dog var et synspunkt den konservative folketingsgruppe tog afstand fra.

Som aktiv, ledende politiker og som medlem af en fremtrædende politisk familie står Per Stig Møller derfor i en dobbelt uskikket og hildet rolle til under videnskabeligt dække at beskrive perioden omkring Kaj Munks liv, en yderst skrøbelig fase af Danmarks udvikling mod et parlamentarisk demokrati – og den mistanke indsniger sig, at bogen i lige så høj grad er et sært politisk kandestøberi for at genvinde højrefløjens tabte terræn med tilbagevirkende kraft, som den er et litteraturhistorisk projekt ("Det tog mange, herunder Kaj Munk, for lang tid, før de gennemskuede falskheden og hulheden i Hitler og hans nationalsocialisme. Men blindheden var udbredt. Trods al deres intellekt lykkedes det heller ikke venstrefløjens intellektuelle at gennemskue Stalin og kommunismens falskhed i 30'erne" (s. 184)).

Disse overvejelser trænger sig på, netop fordi Stig Møller udtrykkeligt fremhæver, at der er tale om forskning. I Politikens

"Kaj Munk med dødningepiben".

kronik af 26. november 2000 skriver han: "(bogen) er faktisk skrevet af doktor Møller, har doktoren bedt mig hilse og sige". Den skal derfor anmeldes som et videnskabeligt arbejde.

Som sådan er "Munk" allerede i formen speciel. Bogen er noget uklart opdelt i en politisk-historisk, primært beskrivende del (s. 11-332) og en drama-historisk, analytisk del (s. 403-539), som er knyttet sammen af et kapitel om Troen (teologien som antidogmatik) (s. 335-399), der forbinder Munks livsverden med hans teaterverden. Med en uklar opdeling sigtes der til, at idéerne

fra stykkerne blandes ud og ind i den samtidshistoriske sammenhæng, hvilket dog næppe kan eller bør undgås; men i så fald må det tjene et erklæret formål.

Per Stig Møllers grundlæggende fejlgreb består i, at han intetsteds forklarer os, hvorfor den voksne Munk fremturer med sine fascistoide visioner og holdninger i avispolemikken flere år efter, at hans helte i teaterstykkerne – som Stig Møller overbevisende påviser – er på flugt fra den eendimensionale hyldest til eneren som samfundets hersker. Det eneste tilløb til en forklaring finder vi i følgende psykologise-

rende betragtning med udspring i forholdet til moderen: "Det var givetvis den samme trang til at fremture i stedet for at bakke, der i 1936-38 i avisdebatterne kunne få ham til at skrue sig dybere ned i sin Hitler- og diktator-begejstring, end han egentlig kunne forsvare, hvorved han bragte sig i modstrid med sine egne, samtidige skuespil" (s. 69). Men ikke nok med det. Stig Møller insisterer på, at den sande Munk var den, som publikum mødte i teateret, mens den "fortidige" Munk var den, som læserne konfronteredes med i avisen (s. 189). I skuespillet "Sejren" fra 1936 skulle han således have gjort op med den "førhen så beundrede Mussolini" (s. 202) (se nærmere nedenfor). Hvor i al verden skulle man vide det fra – dengang! I et interview til Jyllandsposten samme år sagde Munk: "man ved aldrig, hvor man har mig, og jeg har også selv den lykke ikke at vide nogen sinde, hvor jeg har mig selv" (s. 13).

Nærværende anmelder skal holde sig fra at vurdere bogens teologiske og litteraturkritiske budskab, jeg skal alene se på gengivelsen af den politiske historie.

Bogen udmærker sig ved ikke at have en litteraturliste. Det gør efterkontrollen af Stig Møllers kilder vanskelig. Men ved gennemgangen af notestoffet konstateres, at han ikke dokumenterer noget kendskab til mangfoldige disputater, artikler m.v. om Danmark i trediverne og under besættelsen, og tilsyneladende heller ikke er bekendt med et stort samleværk som Gyldendals Danmarkshistorie (bind 7 fra 1988). Til at sætte Munk ind i sin samtidshistoriske kontekst havde det været nok så rimeligt at trække på arbejder af f.eks.

Henrik Nissen, Henning Poulsen, Hans Kirchhoff (han bruger en artikel af denne fra Årbog for arbejderbevægelsens historie), Niels Finn Christiansen, Henrik Lundbak, Henrik Dethlefsen og Søren Eigaard. Og for at forstå Munks fascination af fascismen kunne et internationalt værk være taget i betragtning, f. eks. Roger Griffins klassiske "The Nature of Fascism" (1991) eller Göran Dahls "Radical Conservatism and the Future of Politics" (1999). Som en dårlig erstatning spises vi af med tre henvisninger (s. 108, s. 128 og s. 138) til en artikel fra "Der Spiegel" (1999) skrevet af Joachim Fest; til trods for at samme Fest har skrevet talrige værker om den tyske fascisme – een om Hitler, een om Speer m.v.

En tæt notelæsning kompenserer i øvrigt ikke for den manglende litteraturliste. I Kapitel III note 9 henvises der til "Briefwechsel Ernst Jünger Carl Schmitt" fra 1999 – men uden navn på redaktør eller udgiver og uden angivelse af forlag eller trykkested. I samme kapitels note 100, der refererer til denne brevveksling (omend med en anden variant af titlen) får vi at vide, at Helmuth Kiesel har skrevet efterordet. Sammenfattende fristes man til at spørge om Gyldendal har sparet sin faglige konsulent væk på denne bog.

Side 42 går det så stærkt, at Stig Møller daterer Løgstrups brev til Hal Koch til 10. december 1940, og ikke som retteligt 10. november. Denne fejldatering er væsentlig, fordi brevet sandsynligvis udtrykker Løgstrups reaktion på Munks handlingsprogram for en ny regering og forslag om Niels Bukh som ungdomsminister, som han fremsatte den 1. september 1940 på

det betændte tidspunkt, hvor Konge og regering samt Folketinget endnu ikke havde erklæret at stå fælles vagt om parlamentarismen. Dette skete først i perioden 15.-29. november, som jeg nærmere har redegjort for i Politikens kronik af 2. december 2000. Brevet burde have været diskuteret i den rette tidsmæssige sammenhæng på siderne 277-282, hvor Hal Kochs Dansk Ungdomssamvirke inddrages.

Men Per Stig Møller fejl citerer også. Een ting er, at han glemmer et "endog"; det er selvsagt langt alvorligere, at han udlægger et citat, som en karakteristisk af Munk, mens det efter brevet sammenhæng faktisk er en karakteristisk af Hal Koch selv (se "Kære Hal – Kære Koste" udgivet af Henrik Nissen i 1992, s. 22).

Stig Møller skriver s. 42: "Løgstrup havde i 1940 været modstander af Munk, hvis ildnende ord efter hans mening kun tjente til at sætte sindene nytteløst i bevægelse og skabe "utilfredsstillethed – den utilfredsstillethed, som er nationalsocialismens eneste virkelige forudsætning, som er det sind, i hvilket nationalsocialismen kan fænge"". Det sidste citat er korrekt gengivet, problemet er bare, at det er Dansk Ungdomssamvirke og dermed Hal Koch, som Løgstrup retter sin beskyldning imod.

Der klippes flittigt fra avisinterviews med Munk og hans familie og venner, og der citeres med loyale henvisninger til Bjarne Nielsen Brovsts mange Munk-bøger, der tit benyttes som sekundærkilde for avisartikler (s. 30, s. 46, s. 48, s. 159, s. 240-241) – og s. 311 i stedet for at henvise til det relevante bind fra De Parlamentariske Kommissioners Beretninger, som Stig

Møller iøvrigt generelt set ikke benytter sig af, heller ikke i forbindelse med vurderingen af de antiparlamentariske anslag mod regering og Folketing i november 1940. Per Stig Møller har iøvrigt to modstridende udlægninger heraf; henholdsvis s. 283, hvor han postulerer at Højgaardkredsens henvendelse til Kongen om indsættelse af prins Axel som statsminister var "respekterende" over for parlamentarismen, og s. 292, hvor han korrekt udlægger situationen således, at Kongen afviste henvendelsen og "fastholdt dermed parlamentarismen". Begge fortolkninger kan selvsagt ikke være rigtige.

Det er derfor højst begrænset, hvor megen ny faktuel viden, vi får om Munks liv og færden. Det er Per Stig Møllers tolkninger af Munks samtidige udsagn i aviser og på scenen, der påkalder sig interesse.

Stig Møller har gjort det urimeligt vanskeligt for læseren at følge udviklingen i Munks ideologifattelse, fordi den historiske del af bogen af uforklarlige grunde ikke skrider kronologisk frem.

Eksempler fra kapitlet "I tiden" (III) må række: s. 136-137 er vi i perioden **1934-1937**, s. 139 i **1933**, s. 148 i **1931**, s. 149 i **1936** og **1938**, s. 150 i **1934-35**, s. 157 i **1931**, s. 158 i **1935**, s. 159 i **1937**, s. 160 i **1938**, s. 161 i **1940**, s. 162 i **1935**, s. 165 i **1935** og **1938**, s. 167 i **1942**, s. 168-177 i **1934** (om rejsen til Jerusalem), s. 182 n. i **1941**, s. 184 i **1938**, s. 185 i **1933**, i **1928** og **1932**, s. 186 i **1939**. Herefter forløber det konsekvent: s. 190-198 i **1932-33** (om modtagelsen af Ordet og De Udvalgte), s. 198-201 i **1935** (om modtagelsen af Hamlet og Kærlighed), s. 201-206 i **1936** (om modtagelsen af

Sejren), s. 207-208 i **1937** (om modtagelsen af I Brændingen), s. 208-214 i **1938** (om modtagelsen af Han sidder ved Smeltediglen) og s. 217-221 i **1938-39** (om modtagelsen af Diktatorinden og Fugl Phønix), s. 222 i **1938**, s. 227 i **1940**, s. 228 i **1942**. Så går det galt igen: s. 230 er vi i **1939** og **1935**, s. 232 i **1933**, s. 235 i **1935**, s. 238 i **1933**, s. 239 i **1936**, s. 244 i **1939**, s. 247 ø. i **1943** og siden i **1938** og s. 250 i **1939**, hvor Munks psykiske sammenbrud satte ind som reaktion på Hitlers invasion i Tjekkoslovakiet ("Hitler er ikke Hitler mer", s. 279).

I sig selv behøvede en sådan kronologisk "uorden" selvsagt ikke at have været et problem, f.eks. hvis fremstillingen havde været tematisk. Men Stig Møller forsøger i dette kapitel at besvare det tidsrelaterede spørgsmål: hvornår gik det op for Munk, at Hitler og Mussolini, eventuelt på forskellige tidspunkter, ikke (længere) gestaltede den "gode diktator" (s. 254) som Munks tro på Autoritas-princippet forudsatte (s. 248). Per Stig Møller kører selv rundt i årenes rækkefølge og modsiger sig selv gang på gang i dette fundamentale spørgsmål.

Mens Stig Møller som ovenfor nævnt daterer kulminationen af Munks "Hitler- og diktator-begejstring" (s. 69) til 1936-38, skriver han nu s. 181: "I 1934-35 kulminerer Munks førerdyrkelse og forherligelse af Hitler, som han ikke ønsker til Danmark, men som han efterlyser en dansk pendant til". Dette sidste passer til gengæld med, hvad Stig Møller skriver angående "blindhed over for jødernes skæbne". Det hedder her (s. 235): "Til gengæld udviste han den (d.v.s. blindheden, hk) fra sommeren '34 til pinsen '35 over for Hitler,

og i efteråret '35 fik han øjnene op for Mussolinis brutalitet".

Men dette er jo ganske uforeneligt med, at Munk selv i Jyllandsposten d. 13. marts 1938 skriver: "umuligt andet end at prise det hitlerske styre for klogskab over klogskab, sejr efter sejr. Indtil i dag gælder det samme triumfatoren i Italien ... Diktaturerne har ikke råd til fejl-greb og har altså heller ikke gjort dem, så sandt de består", som Stig Møller citerer Munk for på s. 160. Og atter den 8. april samme år i Nationaltidende skamroser han Hitler, dennegang for anektionen af Østrig, og udtrykker, at man må have "hengivenhed for Hitler", som Stig Møller refererer ham for s. 165 (og med Stig Møllers egne ord udtrykker han "ros til Hitler" i andre artikler fra 1938, s. 213); i samme avis fra marts 1940 priser Munk ånden i dikturstater og skoser demokratiet (s. 161), og først så sent som i marts 1942 modificerer han sin afstandtagen fra parlamentarismen (s. 167 og s. 305).

Det er åbenbart en vigtig – men for læseren uforståelig – pointe for Stig Møller at fastholde, at Munk indså sine fejlvurderinger væsentligt tidligere i sin fiktion end i faktionen. På s. 189 skriver han (med egne ord "lidt skematisk og derfor også lidt forkert"), at Munk i sin litterære produktion efter pinsen '35 konverterede fra at være 'heroisk realist' til at blive 'kristen heroisk'. Altså i 1935. Men på s. 251 hedder det om Munk – efter hans avisartikel den 26. marts 1939 i Jyllandsposten ovenpå Tysklands okkupation af Tjekkoslovakiet: "Han bevarede således sit heroiske livssyn, men erkendte, at det havde ført til ganske anderledes handlinger, end han

havde ønsket, og satte herefter sin kristne heroisme ind mod den heroiske realisme" (som er den højreradikale Ernst Jüngers begreb, s. 154). D.v.s. først i 1939.

Jeg skal ikke udelukke, at et menneske på een og samme tid kan rumme modstridende ideologiske opfattelser henholdsvis i sin forfattergerning og i sin politiske virksomhed som lønnet skribent ved forskellige aviser (s. 117). Men en sådan personlighedsspaltning kan vel næppe umiddelbart danne grundlag for et defensorat – og det fratager ihvertfald ikke samtiden retten til at betragte personen som politisk farlig (med Løgstrups ord: "som en endog overmåde stor idiot").

Det er indlysende, at man ikke bør dæmonisere Kaj Munk. Men ved at normalisere Munk, d.v.s. ligestille ham med andre af datidens intellektuelle (se f.eks. s. 182-183), opnår Stig Møller samtidigt at normalisere ideologien bag Konservativ Ungdom og Det Konservative Folkepartis landstingsgruppe, hvoraf flere medlemmer omkring Victor Pürschel repræsenterede en gedigen dansk antidemokratisme, som omkring 1938 truede med at sprænge Det Konservative Folkeparti i stykker. Og Ole Bjørn Krafts bog: *Fascismen fra 1932* bliver så vidt nævnt i 2 linier på s. 129.

Når Stig Møller herefter i samme åndedrag – korrekt – påpeger, at også nazister og kommunister var antidemokrater (s. 185, jf. s. 183, hvor Bertolt Brecht gøres til en momentan Hitler-tilhænger!), et forhold der i øvrigt er en velkendt og velbelyst sag i nyere historieforskning, fremtræder Munk næsten harmløs.

En sådan politisk nivellering gør os bestemt ikke klogere på

de latente farer, der truer demokratiet.

Per Stig Møller: Munk. 568 sider, 395 kr. Gyldendal 2000. ISBN 87-605-8784-9.

Tilbage til fremtiden

En note om den italienske autonomibevægelse i anledning af *Empire*

Michael Hardt og Antonio Negri's bog Empire sætter dagsordenen indenfor det akademiske og intellektuelle politiske miljø i USA og England med sin besnærende blanding af (post)kommunistisk retorik og spinozistisk universalhistorie. Flere af bogens vigtigste læsemetoder har udspring i autonomibevægelsen, der udfordrede den etablerede italienske venstrefløj i 1960'erne og 70'erne med en subjektivistisk teori om arbejderklassens primære ontologiske status.

Af Mikkel Bolt

Hvis man tager et kig ud over den samtidige politiske kultur, ser man at langt de fleste såkaldte socialistiske eller venstreorienterede teoretikere er engagerede i spørgsmål om renere luft, forbedret velfærd og et bedre og mere velfungerende demokrati. Interesse for og opmærksomhed på sådanne emner præger den samtidige politiske kultur, og det er der for så vidt intet galt i. Hvis ikke disse 'lokale' engagementer fungerede som kompensation for fraværet af en radikal politisk praksis, som ikke stillede sig tilfreds med at forsøge at være en forbedret kapitalisme. Det er som om engagement i fornuftige dagsordener er trådt i

stedet for de tidligere så florende urimelige krav, som var lige dele visionære og utopiske. Socialdemokratiet giver den dagligt som et vækstfetichistisk, konkurrenceevnedyrkende og traditionalistisk (fremskridts)-parti, som kompenserer for de forskellige 'moderniserende' elementer i deres økonomiske politik, tilpasning til neoliberalistiske fortjenester på arbejdspladsen, ved at benytte sig af en regressiv, moraliserende diskurs om 'værdier', hvor forestillingen om det personlige ansvar spiller en stor rolle. Derved lokaliseres løsningerne på økonomiske og sociale problemer i reformering af individets karakter og mindre i regeringens evne til at ændre strukturelle betingelser.¹

Samtiden er præget af afpolitisering, og vi oplever dagligt, hvorledes politik ikke er andet end undertrykkelsen af det politiske, hvorledes politik bliver en pacificerende selvsubtraherende procedure, i hvilken den ideelle løsning er reduktionen af det politiske til det sociale, af adskillelse til forskel.² Denne afpolitisering er tidligere i historien gang på gang blevet udfordret af en repolitiserings, som har repolitiseret de emner, som den etablerede orden har afpolitiseret, dvs. socialiseret og naturaliseret. Denne anden form for politik afviser den tilsyneladende naturlige orden og skaber strid om forhold, som den etablerede orden troede var på plads. Det er selvfølgelig denne repolitiserende politik, som mere eller mindre er forsvundet fra den samtidige politiske kultur.

Den tidligere så indflydelsesrige tradition af kætterske socialister fra Paul Lafargue og William Morris over Ernst Bloch til Guy Debord, der protesterede

mod forestillingen om fremtiden som blot en forbedret udgave af nutiden, hvor arbejde ikke blev ophævet men blot bedre kompenseret, er størknet og er tilsyneladende blevet erstattet af en mere 'realistisk' socialistisk kritik, som ser det som sin opgave at være praktisk på markedets betingelser. Ifølge disse socialistiske forretningsmænd er kapitalismen kommet ud af det sidste århundredes lange ideologiske kamp mod statssocialismen som vinder og fremstår således som den eneste virkelige horisont, inden for hvilken vi kan indrette vores eksistens.

En af grundene til denne afpolitisering skal søges i det forhold, at et absolut nødvendigt opgør med den særlige politiske og økonomiske indretning i Sovjetunionen samtidigt medførte, at forestillingen om en anden indretning af det sociale legeme, forestillingen om et andet menneskeligt fællesskab blev obsolet. Som om 'den faktisk eksisterende socialisme' havde noget som helst med socialisme at gøre. For som vi jo alle sammen godt ved, har en lang tradition af rådskommunistisk, trotskistisk og ultra-leftisk teori haft som fast bestanddel af deres praksis en skånselsløs kritik af udviklingen i Sovjetunionen. Lenins ultra-centralistiske partiopfattelse og Stalins idé om 'socialisme i ét land' er blevet hudflettede et utal af gange fra venstreorienteret side. Men også den faktiske indretning af den sovjetiske økonomi er blevet kritiseret for at forfalske Marxs faktiske forestillinger om kapital. Ifølge Marx var kapital nemlig pengeavlen, penge og ikke privatejendom, som den sovjetrussiske propaganda påstod det, da de eksproprierede landets produktionsappa-

rat og gjorde det til statens ejendom. De få steder Marx beskæftiger sig med, hvad en ophævelse af kapitalismen måtte indebære, gør han opmærksom på, at en forudsætning må være en ophævelse af penge- og statsformen, der vil kræve en ophævelse af lønarbejdet til fordel for arbejdstidskalkulation. Disse betragtninger blev aldrig introducerede i Sovjetunionen, som forvandlede Marxs kapitalbegreb til et spørgsmål om privatejendom og derved legitimerede ekspropriationen af landets økonomi, som intet havde med socialisme at gøre. Idéen om Sovjetunionen som et alternativ til de vestlige landes økonomiske og politiske indretning blev dog accepteret af de vestlige lande, der dermed godkendte den semantiske forfalskning af Marxs kapitalbegreb. Denne forfalskning og den deraf følgende modstilling af Sovjetunionen som kommunisme eller socialisme og USA og Europa som liberalisme var falsk, for så vidt som de begge var variationer af kapitalismen.

Selv om der således er grunde nok til ikke at skylle socialismen og forestillingen om en alternativ indretning af fællesskabet ud i lokummet og celebrere alliancen mellem kapitalisme og vestligt demokrati som historiens kulmination, så skortede det ikke på afvisninger af venstreorienteret engagement efter 1989. Efter opløsningen af den i forvejen kriminaliserede partiøkonomi i Sovjetunionen til fordel for en endnu mere kriminaliseret økonomi og et autokratisk styre er de fleste tidligere venstreorienterede blevet overbevidste om det fornuftige i kombinationen af markedskapitalisme og liberalt demokrati, hvis ikke mange af dem har for travlt med at forsva-

re sig mod en visse steder berettiget kritik af deres tåbelige støtte til Sovjetunionen. En kritik som imidlertid har som effekt at enhver kritik og ethvert ønske om et alternativt fællesskab samtidig gøres suspækt og stemples som totalitært. En apatisk, antiutopisk politisk kultur er resultatet af denne tendens til at rubricere enhver kritisk interesse for kapitalalternative organiseringer under samme hat som støtte til statskapitalismen og Sovjetunionen. Få stiller sig efterhånden spørgsmålet, om politisk magt og økonomisk reorganisering virkeligt er målet for politisk virksomhed og vælger derfor at bakke op om en eller anden diffus forestilling om, at en vis form for politisk og kulturel pluralisme er ønskelig og bedst opnåelig med kapitalistisk velfærd. Problemet er selvfølgelig, at selve forestillingen om pluralisme er et produkt af en ganske særlig historisk sammenhæng, et forhold som igen og igen glemmes i den aktuelle diskussion. Pluralisme er et produkt af den kolde krig, hvor særligt amerikanske teoretikere som Isaiah Berlin gjorde pluralisme synonym med liberalistisk kapitalisme som modsætning til Sovjetunionens integrerede skuespil, hvor planlægning og bureaukrati satte dagsordenen.³ Pluralismens betydning ligger altså gemt i 1950'ernes mccarthyistiske konformisme og antikommunisme.

Globalisering

Dette apatiske og antiutopiske klima præger selvfølgelig også diskussionerne om samtidens måske mest cirkulerende ord: globalisering. Som følge af denne apatiske kultur associeres 'globalisering' aktuelt med forestillingen om det samtidige sam-

funds skæbne som fikseret, uforanderligt og givet. Hvis der i denne forestilling er plads til ændringer, så er disse indskrænkede til det, der er nødvendigt for at tilpasse sig den globale konkurrences nye spilleregler. Det er tilsyneladende umuligt at forestille sig radikale ændringer, selv inden for den hypotetiske horisont af partier, der tilhører forskellige fløje. Den ideologi, der dukkede op i kølvandet på statskapitalismens undergang, bruges aktuelt til at afvise ethvert forsøg på at tænke hinsides de basale forudsætninger, der konstituerer de hurtige optællinger af livet i jagten på akkumulation. Som følge af dets afhængighed af subjektivitet og kreativitet, kan den moderne kapitalisme åbenbart ikke gøre andet end at promovere og skabe en politisk kultur, der er karakteriseret ved fraværet af en radikal forestillings-evne. Den aktuelle kapitalistiske og liberalistiske hegemoni, der hypnotisk messende har besunget sig selv siden murens fald, er kendetegnet ved fraværet af en alternativ forestilling om eksistensens organisering. De få filosoffer, politikere eller økonomer, som stadig forsøger at prætendere at udfordre den samtidige indretning af tingene, formår oftest ikke andet end at fremsætte de mest ydmyge idéer og mål.

I det nye årtusinde er det med andre ord, som om venstrefløjen er holdt op med at skabe totaliserende teorier og i stedet tager sig til takke med at levere blege og trøstesløse diagnoser som supplement til den neoliberale retoriks ophedede scenarier. Skabelsen af et verdensmarked med global arbejdsdeling iscenesættes om garanti for frihed, til trods for at store dele af verden, særligt Afrika, ikke er del af den økono-

miske integrationsproces. Etableringen af en ny verdens orden har medført større ulighed og genkomst af nationalfundamentalisme. Selv om der ikke findes nogen grunde til, at den globale fattigdom ikke er blevet udryddet efter opløsningen af de fleste statskapitalistiske tvangskollektivismen, så er der nu en enorm forskel på rige og fattige såvel lokalt i Vesten som globalt. I USA honoreres chefer med lønninger som er 190 gange større end den gennemsnitlige amerikanske arbejders løn.⁴ Dette forhold burde igen gøre det muligt at vise skepsis overfor kapitalens selvreformerende bevægelser og overveje det gunstige i etableringen af global økonomi styret af multinationale firmaer og deres profitinteresser. En anden væsentlig effekt af globaliseringen er paradoksalt fremvæksten af racisme og nationalfundamentalisme. I stedet for at benytte lejligheden til at skabe en ny, global afværket syntese for den politiske kultur er jord-og-blod engagement blevet erstatningen for de tyndslidte stats- og partiformer. Globaliseringen af kultur og handel har relativiseret seksuel, kulturel, etnisk og national identitet. Denne relativisering opleves som truende og mennesker overalt i verden søger at bekæmpe denne effekt gennem spiritualisering og nægter en artificialitetsintegrerende multikulturalisme udviklingsmanøvrer.

Globaliseringen er selvfølgelig ikke kun et nyt fænomen; som Braudel gjorde os opmærksomme på, har kapitalismen således altid været global.⁵ Det nye er globaliseringens form, kontekst og strategiske årsager. Under dække af globaliseringen har økonomien realiseret sin mest sumpede grådighed i form af

verdensmarkedets frie ekspansionsbevægelse. Globaliseringen har nemlig betydet, at grænser er blevet væltede for televisualiserede billeder, politiske projekter, kulturelle diskurser, varer, pengeledsløb og produktionscyklusser, men ikke for flygtninge og immigranter, der tværtimod stemples som illegale. Varer, penge, information og produktion er de elementer, som den nye globalisering består af.

Inden for denne apatiske og antiutopiske horisont konstitueres globalisering som repræsenterende en historisk proces, der begrænser en venstreorienteret politiks muligheder og effektivitet. Globalisering bliver ofte synonym med kapitalisme, som bliver synonym med et verdensmarked, som bliver synonym med 'økonomi', som bliver synonym med en historisk nødvendighed. Denne forestilling om globalisering som et uundgåeligt faktum former det politiske rum på en sådan måde, at en hel række af sociale transformationer, som kunne udgøre alternativer til den dominerende konstitution, udelukkes.

Imperiet

Det er som reaktion på dette apatiske politiske klima, at Michael Hardt og Toni Negri har skrevet en stor bog med titlen *Empire*.⁶ En bog som fra side 1 vedkender sig sin karakter som et redskab i en kommunistisk kritik af den faktiske indretning af tingene. På et tidspunkt, hvor trøstesløse kommentarer blander sig med liberalpragmatik, overrasker Hardt og Negris attitude. De vedkender sig åbent og med højt hævet fane kommunismen og leverer en voldsom kritik af globaliseringens aktuelle politiske form, samtidig med at de åbent prokla-

merer, at aldrig har en anden indretning af samfundet været mere mulig end nu. Kommunismen er simpelthen allerede eksisterende i små lommer og i korte øjeblikke, skriver de.

Hardt og Negri skriver, at hvad andre troede var den revolutionære kamps nederlag og krise, faktisk er dens kulmination og vendepunkt. Frøene til fremtidens sejr blev sået i den lange række konflikter og konfrontationer mellem kapital og verdensproletariat, hvor kapitalen tilsyneladende vandt. Hardt og Negri nægter således at acceptere, at det eneste valg, vi står overfor, er mellem status quo eller noget værre. Der er alternativer, fastholder de. Hardt og Negri nægter at finde sig til rette i føjelighedens tidsalder, i hvilken man opbygger en familie og karriere uden tro på, at fremtiden vil adskille sig fra nutiden. Alle betingelser for frihed er tilstede i Imperiets acephale orden, ifølge Hardt og Negri. En frigørelse der kan finde sted når som helst, idet kapitalen er global og uden centrum og derfor er sårbar overfor ethvert angreb. Fordi kapitalen er immanent, så er der mulighed for, at lokale angreb på kapitalens politiske orden får en global virkning. "Empire creates a greater potential for revolution than did the modern regimes of power because it presents us, alongside the machine of command, with an alternative: the set of all the exploited and the subjugated, a multitude that is direct-ly opposed to Empire, with no mediation between them".⁷ Disse overraskende påstande motiveres af argumenter, der for størstedelens vedkommende stammer fra den italienske *operaismo*-tradition, hvis centrale argument er, at kapitalen er underordnet arbejder-

klassen, og at analyser, som fokuserer på kapitalen, overser dette forhold. I modsætning til hvad den dominerende marxistiske teori har prædikeret gennem sidste århundrede, så er kapitalen ikke herre over egen skæbne, og arbejderen er ikke de kapitalistiske reglers passive objekt. Tværtimod er arbejderen produktionens aktive subjekt.

Arbejderklassen sætter den kapitalistiske udvikling i bevægelse, derfor er ethvert kapitalistisk fremskridt et svar på arbejderklassens modstand. Og derfor afviser Hardt og Negri også det traditionelle venstreorienterede ønske efter at standse kapitalens udvikling og vende tilbage til en tidligere samfundsmodel. Kapitalistisk udvikling medfører ganske vist en stadig større udbytning af arbejderklassen, men skaber samtidig nye muligheder for frigørelse. Arbejderklassens såkaldte fiaskoer er således sejre, for så vidt som de markerer tilfælde, hvor arbejderklassen har tvunget kapitalen til at reagere. Hver gang kapitalen har ændret produktionsforholdene dukker arbejderklassen forstærket frem, idet enhver kapitalistisk omstrukturering medfører et nyt klasseforhold: kapitalen udvider dets magt og opdager et endnu stærkere antagonistisk politisk subjekt.

Imperiet er et immanent apparat uden centrum eller hovedstad og det gennemtrænger lokale, nationale og internationale forhold. Deteritorialiseringen og destruktionen og den efterfølgende erstatning af de traditionelle nationale og internationale økonomiske og politiske kredsløb med en differentieret global isomorfi, hvor en reel diversitet af forskelle er eksisterende, når de blot muliggør produktionen af merværdi, har fundet sted samti-

dig med et kapitalens kommando er blevet interieriseret i klodens befolkning. Dominans er blevet 'demokratiseret', således at ingen længere reguleres af ydre apparater, men blot livet igennem uafbrudt organiseres af kommunikationssystemer, informationsnetværker, velfærdssystemer, osv. Kontrol udøves ikke at isolerbare og ydre instanser, men gennem fleksible netværker, hvor det enkelte menneskes hjerne og krop formes og producerer profit.

Den samtidige fase af kapitalistisk ekspansion med dens progressivt mere ekstensive meta-produktive system har skabt en social orden, hvor alle betingelser for produktion og metaproduktion er blevet absorberet af kapitalen. Grænsen mellem samfund og kapital er blevet opløst, og kapitalen er blevet social. I modsætning til det 19. århundrede og de første to tredjedele af det 20. århundrede er kapitalens kommando ikke længere lokal og koncentreret, men universel og generel. Det nuværende akkumulationsregime gør, ifølge Hardt og Negri, tydeligt, at der må eksistere en tidligere social organisering af samfundet før en egentlig produktion finder sted. En nødvendig organisering af produktivt begær går forud for den kapitalistiske akkumulation. Med Imperiet er kapitalen afhængig af denne muliggørende matrice af forudgående processer, der organiserer begær og muliggør produktion. I Imperiet er dette begær gennemsyret af kapitalen, hvad der betyder at kapitalen er til stede længe før dets produktion er synlig. Men samtidig med at kapitalen således er over alt, så er dens unødvendig blevet synlig. "Imperial command produces nothing vital and nothing ontological. From

the ontological perspective, imperial command is purely negative and passive".⁸ Den ontologisk primære organisering af samfundet trænger sig på og overflødiggør kapitalen.

Produktudvikling

Denne forestilling om arbejderklassen som det aktive subjekt og kapitalen som det re-aktive subjekt spiller en helt central rolle for Hardt og Negris argumentation. Ikke desto mindre er *Empire* blevet rensset for næsten alle referencer til denne specielle italienske, marxistiske tradition, som Negri er en af de vigtigste eksponenter for. Grunden er selvfølgelig, at Hardt og Negri har været interesseret i at nå ud til et bredere intellektuelt publikum og om muligt være med til at sætte dagsordenen for den indflydelsesrige transnationale kulturteori, som mere og mere bliver den vigtigste akademiske disciplin eller genre i USA, Asien og dele af Europa. *Empire* præsenterer sig således som et meget strategisk tænkt indslag, som dels skal introducere Toni Negris teorier for et engelsklædende publikum, dels syntetisere andre forskellige postmarxistiske positioner og genlancere en række termer, som de fleste troede døde og begravede: kommunisme, revolution, klassekamp, o. l. Samarbejdet mellem den aldrende italienske politiske filosof Antonio Negri og den noget yngre amerikanske litteraturprofessor og ekspert i Gilles Deleuze Michael Hardt bærer også præg af, at Hardt langt hen ad vejen fungerer som en formidler og oversætter af Negris tanker og teorier og skal 'placere' Negris analyser i en amerikansk sammenhæng.

At bogen har fået en lancering

ud over det sædvanlige, viser udtalelserne på bogens omslag. Her er samlet repræsentanter fra næsten alle de vigtigste og mest trendy marxistiske retninger inden for de sidste 20 år, som udtaler sig særdeles rosende om bogens indhold og anbefaler dens analyser. Den amerikanske universitetsmarxismes *grand old man*, Fredric Jameson, kalder bogen for "The first great new theoretical synthesis of a new millennium", og slutter: "Not a bad way to begin the new century". Den slovenske filosof og kristne socialist Slavoj Žižek skriver, at Hardt og Negri "offer us nothing less than a rewriting of *The Communist Manifesto* for our time". Ikke dårlige anbefalinger at møde et nyt intellektuelt marked med. *Empire* er således ikke nogen helt almindelig bog, men fremstår som både en rammende kritisk diagnose af den samtidige globale kapitalisme, et banebrydende teoretisk arbejde og et brugbart politisk redskab, hvis man skal tro disse vigtige kritikere og teoretikere. Og *Empire* er da også et væsentligt værk, ikke mindst i betragtning af hvordan den formår at udfordre den samtidige afpolitiserede horisont. Spørgsmålet er selvfølgelig bare, om bogen har taget skade af denne næsten perfekte iscenesættelse og forsøget på at popularisere Negris teorier.⁹ Har forsøget på at introducere Negris analyser i denne nye kontekst forceret analyserne for meget, eller vil det vise sig, at *Empire* ikke blot bliver populær, men også kickstarter en ny kritisk, akademisk teori og en radikal, politisk praksis? Det vil tiden til en vis grad vise, så jeg vil nøjes med her at introducere de italienske sammenhænge, som *Empire* langt hen ad vejen er et

produkt af. Sammenhænge som i *Empire* desværre ikke italesættes, hverken med diskussioner af den alternative italienske marxismes historie, ej heller med henvisninger til nogle af de andre italienske teoretikere, som i lige så høj grad som Negri var med til at udvikle den italienske autonomi-tradition. Henvisningerne til disse andre autonomi-teoretikere er blevet udskiftede med henvisninger til franske filosoffer som Michel Foucault og Gilles Deleuze og internationale eksponenter for Cultural Studies som Jameson, Stuart Hall og Gayatri Spivak.

Il trasformismo og Italien

Den italienske stat har siden Italiens forening i 1870 været karakteriseret af en speciel politisk organiseringsform, som går under navnet *il trasformismo*.¹⁰ Il trasformismo er en måde at organisere det politiske liv på, hvorved reel opposition og modstand undgås, idet alle indflydelsesrige bevægelser og organisationer inddrages i magtsfæren og så at sige får en del af den politiske rævekage. Denne afpolitiserende tendens forsøger at dæmpe op for reformer og revolution gennem en yderst fleksibel rekupe-ration af alle uønskede krav. Før 1. Verdenskrig blev således både den katolske kirke og den venstreorienterede arbejderbevægelse af det ledende venstreliberal parti inddraget i magten, og efter marchen mod Rom i 1922 forsøgte Mussolini og fascismen nogenlunde det samme uden dog helt at formå at holde det fleksible rekuperationssystem i gang. Fascismen rokkede dog ikke for alvor ved *il trasformismo* og tillod således den reformistiske arbejderbevægelse og de liberale demokrater at eksistere under

dens vinger. Efter 2. Verdenskrig dannede de forskellige fraktioner af modstandsbevægelsen en samlingsregering med deltagelse af kommunister, socialister, radikale, liberale og katolikker. Samlingsregeringen blev dog hurtigt erstattet af en kristelig-demokratisk regering, som bedre var i stand til at leve op til Marshall-hjælpens ønske om en omstrukturering af verdensmarkedet. Efterkrigstiden var således kendetegnet ved en manglende reformering af det statsbureaukrati, hvis primære manøvre siden 1870 har været en sammenføring af alle større politiske partier i udøvelsen af magten. Socialistpartiet indgik således i 1963 i regeringssamarbejde med de kristelige-demokrater og dermed integreredes den italienske arbejderbevægelse for alvor i magtsfæren, uden at egentlige reformer blev iværksat og konjunkturkriser undgået. Den økonomiske vækst, som prægede årene efter krigen døde ud og afløstes af prisstigninger og manglende international konkurrenceevne. Trods en vis stabilisering takket være et lån på 1 milliard dollars fra USA, oplevede Italien svære økonomiske problemer i årene efter 1966, hvor arbejderne protesterede mod lave lønninger og mod et stærkt opskruet arbejdstempo. Sammen med den nord- og centralitalienske ungdom, som kritiserede det etablerede magtapparat og forbrugssamfundet, reagerede arbejderne og nægtede i lange perioder simpelthen at møde op på arbejde. Kritikken kulminerede med en række voldsomme strejker i efteråret 1969. 1970'erne var præget af økonomisk krise, der blev forsøgt imødegået ved at danne en bredere regering, som skulle sikre samfundsmæssig stabilitet.

Socialistpartiet foreslog således, at kommunistpartiet skulle tage del i udøvelsen af magten. De følgende år så en stadig dannelse og opløsning af forskellige regeringer, som delvist inddrog kommunistpartiet i magten, uden at dette dog for alvor blev formaliseret, da de to ledende partier – kommunistpartiet og de kristelige-demokrater – ikke kunne blive enige om, hvem som skulle virkeliggøre det historiske kompromis, og da de kristelige-demokrater ikke internt var enige om, hvilken rolle kommunisterne skulle spille. Ikke desto mindre lykkedes det i 1976 de kristelige-demokraters leder Andreotti at indgå et bredt samarbejde med kommunisterne og socialdemokratiet om en streng økonomisk politik og en bevaring af konkodatet, hvormed den katolske kirkes indflydelse på det italienske samfund blev opretholdt. Sideløbende med disse regeringssammenkomster intensiverede den alternative venstrefløj imidlertid sin kritik af det etablerede politiske system, og fagforeningerne indkaldte løbende til generalstrejker. Modstanden kulminerede i 1977, hvor det kom til voldsomme demonstrationer i flere italienske byer, hvor arbejdere, indvandrere og unge sloges mod politiet, folk blev anholdt og ungdomsklubber lukkede med magt. I den situation rottede hele det etablerede italienske partisystem sig sammen og vedtog en række nødlove, som officielt skulle dæmme op for den bølge af terrorisme, der havde sat sit præg på landet siden starten af 70'erne, men som også gjorde det umuligt for den alternative venstrefløj at organisere sig. Det var i dette klima, at operaismo-bevægelsen skabte sine teorier.¹¹

Operaismo

Det vil være kritisabelt at se en direkte forbindelse mellem 60'ernes arbejderstrejker og de intellektuelle kollektiver, som fra 1961 med udgivelsen af *Quaderni Rossi* begyndte at formulere den specielle italienske marxisme. Denne marxismes teoretiske landvindinger skal forstås i relation til dels den specielle italienske, politiske tradition og til tidens bredere politiske udviklinger, som især var karakteriserede af begyndende mistro og tvivl over for Sovjetunionens statskapitalisme. Efter opstanden i Ungarn i 1956 og Sovjetunionens nedslagtning af denne, begyndte mange vestlige kommunister at tvivle på stalinismen, hvis planlægningsøkonomi ikke havde overvundet modsætningerne mellem klasserne, men blot skabt nye. Samtidig virkede det, som om den vestlige kapitalistiske økonomi var i evig fremgang og kompenserede arbejderne for deres arbejde med forøget købekraft og stadig nyere forbrugsgoder.

Det var i dette miljø af kritik af stalinismen og galoperende forbrugerisme at Raniero Panzieri startede tidsskriftet *Quaderni Rossi*, hvis arbejde repræsenterede en kritik af marxistisk ortodoksi og kommunistpartiets manglende evne til at forklare det samtidige 'økonomiske mirakel'. Panzieri og de andre intellektuelle i *Quaderni Rossi*, som Romano Alquati, Toni Negri, Mario Tronti, Sergio Bologna og Alberto Asor Rosa, var alle rene-gater fra socialist- eller kommunistpartiet. De var stærkt kritiske over for den reformisme, som i stadig større grad prægede disse partier. Både socialistpartiet og kommunistpartiet definerede marxismen som en evolutionær

proces, og efter den gamle leder af kommunistpartiet Palmiro Togliattis død i 1964, begyndte kommunistpartiet for alvor at arkivere tidligere tiders tale om klassekamp og revolution til fordel for klassesamarbejde og politisk pluralisme. Panzieris konklusion var klar: PSI og PCI var ikke længere marxistiske i nogen reel forstand. *Quaderni Rossi* skulle derfor forsøge gennem detaljerede marxistiske undersøgelser af det kapitalistiske samfund at genskabe arbejderklassens revolutionære autonomi og en klar bevidsthed om denne autonomi.

Opgaven blev at problematisere både den sovjetrussiske socialisme og det italienske kommunistpartis eurokommunisme, som begge støttede kapitalismens fortsatte udvikling og afvise deres kontemplative syn på den kapitalistiske økonomi. I stedet for at analysere med udgangspunkt i kapitalens logik, ville *Quaderni Rossi* betragte kapitalen med udgangspunkt i arbejderklassen, de ville koncipere arbejderklassen på en ny måde, så at sige. Opgaven lød at "genskabe den italienske arbejderbevægelses autonomi og en klar bevidsthed om denne autonomi".¹² Som modsætning til termen 'hegemoni', som ifølge *Quaderni Rossi* resulterede i en statisk og passiv arbejderklasse bestemt af dens forhold til kapitalen, introducerede tidsskriftet termen 'klassekomposition', som refererede til den proces, hvormed arbejderklassen socialiseres samt til generaliseringen og rækkevidden af dens antagonisme mod kapitalen, til "arbejderklassens destruktive kræfter, dens mulighed for revolution".¹³ Forestillingen om klassekomposition skulle altså erstatte en for statisk og akademisk forestilling

om sociale klasser, idet den både inkluderede kapitalens og det lønnede arbejdes tekniske komposition og den politiske komposition. Panzieri trådte i spidsen for denne kritik ved at angribe den falske modstilling af planlægning og kapitalisme. Planlægning er ikke det modsatte af kapitalisme. Efterkrigstidens kapitalisme adskilte sig, ifølge Panzieri, fra 1900-tallets kapitalisme, som var karakteriseret ved despotisk planlægning og anarkistisk konkurrence, ved at have ophævet oppositionen mellem planlægning og kapitalisme og ved at have udviklet en mere avanceret kapitalisme, hvor alle områder af livet underlægges arbejdsformen. Således er der ikke længere i den avancerede kapitalisme nogen modsætning mellem kapitalistisk socialisering af produktionen og kapitalistisk appropriation af produktet. Markedets anarki er blot én måde, hvorved kapitalismen organiserer samfundet, planlægning er blot en anden. I forlængelse af afvisningen af modsætningen mellem kapitalisme og planlægning angreb Panzieri forestillingen om teknologi som neutralt element i produktionsprocessen. Ved at analysere stridighederne vedrørende kravet om kortere arbejdstid, viste han, hvorledes teknologi ikke er et neutralt element, men et kontrolinstrument, som kapitalen sætter ind mod arbejderklassens ulydighed. Teknologi gør arbejderklassen afhængig af kapitalen og sløver dens revolutionære bevidsthed.

Selvom *Quaderni Rossi* havde base i Torino og foretog empiriske analyser af de enorme fabrikker i området, så blev der ikke skabt nogle praktisk-politiske forbindelser mellem tidsskriftet og arbejderne. De intellektuelle

var i afdrift fra de etablerede partier og deres reformistiske programmer, mens arbejdernes utilfredshed sjældent tog form af en bevidst, alternativ arbejderklasseaktion uden for de etablerede fagforeninger. Ikke desto mindre fik *Quaderni Rossi* og Raniero Panzieri stor vigtighed for de senere generationer af militant italienske intellektuelle, idet de viste, hvorledes en marxistisk kritik af det etablerede kapitalistiske samfund skulle starte med arbejdernes materielle betingelser og ikke med ideologi, hvordan de skulle lære af deres handlinger, fortolke dem og bevæge sig fra det partikulære til det generelle og kontekstualisere arbejdernes handlinger i forhold til kapitalens generalisering. Derved åbnede de op for en revidering af stridigheder, som tidligere var blevet betragtet som blot 'økonomiske'. Planlægningsskapitalismens fabrikker havde, ifølge Panzieri, gjort en skelnen mellem såkaldte 'økonomiske' og 'politiske' stridigheder obsolet. Den etablerede venstrefløjsopdeling i partier og fagforeninger fungerede derfor som blokering for realiseringen af den nye arbejderklasses behov. Ved at vende tilbage til fabrikken og afvise skellet mellem politiske og økonomiske begivenheder forsøgte *Quaderni Rossi* at reformulere en socialistisk praksis på materiel basis med de nye fabriksarbejdere som paradigmatisk subjekt. Med *Quaderni Rossi* skiftede 'arbejderklassen' betydning fra at have betegnet en sociologisk entitet til nu at synliggøre et politisk subjekt.

Strejker og fravær

I juli 1962 gik Torinos metalarbejdere i strejke, og voldsomme gadekampe mellem politi og

strejkende satte sit præg på byen den 7. og 9. juli. Barrikader blev byggede, vinduer smadrede og sporvogne væltede, før fagforeningerne opnåede et tilfredsstillende resultat. Palmiro Togliatti og den etablerede venstrefløj tog afstand fra gadekampene og kritiserede brugen af vold for at være et naivt politisk redskab. *Quaderni Rossi* blev direkte anklaget for at være bagmændene bag urolighederne af kommunistpartiet og klandret for at forvirre Italiens arbejdere med infantile outrerede idéer. *Quaderni Rossi* var entusiastisk over for strejken og mente, at den var et bevis på en begyndende revolutionær bevidsthed og praksis. Et af resultaterne af urolighederne var, at *Quaderni Rossis* teorier pludselig fik en forøget cirkulation og større opmærksomhed, da deres empiriske analyser kunne forklare urolighedernes årsager langt mere overbevisende end kommunistpartiet og de etablerede fagforeninger, som reducerede stridighedernes eskalering til resultatet af en lille gruppe konspirationelle bøllers handlinger. De følgende numre af *Quaderni Rossi* var analyser af strejken og gadekampene og tidsskriftet proklamerede, at metalarbejdernes strejke havde vækket arbejderklassens vilje til modstand. Men selvom Panzieri, som tidsskriftets ledende teoretiker, også skrev, at tiden var inde til andet end blot teorier om arbejderklassens modstand, så var han af den overbevisning, at en decideret proletarisk revolution ikke endnu var mulig og at tidsskriftet derfor ikke kunne anbefale nogen plan for revolutionen. Den kritiske marxisme skulle indsamle og analysere empiriske data for at skabe en teori om det samtidige Italiens objektive situ-

ation. En række yngre medlemmer af tidsskriftet mente imidlertid, tiden var inde til mere aktivt at agitere for klassekamp og erstatte de empiriske analyser med opfordringer til modstand mod kapitalen. I 1963 kom det til et brud mellem de to fløje, og de yngre mere revolutionslystne startede året efter tidsskriftet *Classe Operaia*.

Classe Operaia eksisterede indtil 1966, og udviklede i de år en hidtil uset revolutionær marxistisk teori på baggrund af de detaljerede fænomenologiske analyser, som var resultatet af *Quaderni Rossi*. Hvor Panzieri mente, at den revolutionære intellektuelle i den aktuelle situation skulle koncentrere sig om at foretage empiriske analyser af fabriksarbejdernes klassekomposition, så mente *Classe Operaia*-folkene, at tiden var inde til at evaluere erfaringerne fra de store metalarbejderstrejker og drage en lære af disse og visualisere de greb, hvormed arbejderklassen skulle negere kapitalen. Derfor skulle direkte politiske aktioner nu introduceres i den politiske kamp: strejke, 'fravær', institutionel ulydighed og sabotage lød opskriften fra *Classe Operaia*. Gruppens leder var Mario Tronti, hvis bog *Operai e capitale* fik overordentlig stor betydning for de utilfredse arbejdere og studerende senere i 60'erne.¹⁴ Ifølge Tronti var det nemlig arbejderklassen, som var det konstituerende subjekt, der ustandseligt river den gamle verden ned og skaber en ny i dens sted. Kapitalen er derimod passiv og udvikler sig kun, idet den forsøger at dæmme op for arbejderklassens totale kritik gennem partielle omstruktureringer. "Vi har også arbejdet med en forestilling, som sætter kapitalistisk udvikling

først og arbejdernes dernæst, og dette er en fejltagelse. Nu må vi vende problemet på hovedet [...] og starte fra begyndelsen: og begyndelsen er arbejderklassens klassekamp".¹⁵ Arbejderklassen er, ifølge Tronti, en uafhængig kraft, som er fanget i kapitalens former. Derfor er det nødvendigt at destruere kapitalen og dens definition af arbejderklassen for at affirmere arbejderklassens kraft og vilje til magt. For at muliggøre arbejderklassens skabende og forvandlende kraft må arbejderklassen udføre en altomfattende kritik af de etablerede værdier. Arbejderklassen er med andre ord et autonomt subjekt, som destruerer de værdier og forestillinger, som regnes for sande og naturlige, som f.eks. arbejde. "For at bekæmpe kapitalen må arbejderklassen bekæmpe sig selv for så vidt som den er kapital [...] Arbejderkamp mod arbejde, arbejderens kamp mod sig selv som arbejder."¹⁶

Ifølge Tronti var hele samfundet før, under og efter den 2. Verdenskrig blevet forvandlet til en stor fabrik uden vægge i et forsøg på at dæmme op for datidens voldsomme økonomiske problemer. Ved at indføre storindustri karakteriseret af systematiske og videnskabelige produktionsteknikker, ved at organisere arbejdsdagen efter samlebandsprincipper og ved at gøre løn til erhvervelse af masseindustrielle varer forsøgte kapitalen at socialisere de antagonistiske arbejdere. I den situation, hvor kapitalen spredte sin dominans over alle sociale forhold, var det nødvendigt at gå i direkte kamp mod kapitalen: "På dette tidspunkt er det ikke blot muligt, men absolut *nødvendigt* at planlægge den generelle modstand mod det sociale system inden i produktionens

sociale forhold, at bringe det *borgerlige samfund* i krise inde fra den *kapitalistiske produktion*".¹⁷ Arbejderne skulle afvise at blive integrerede i systemet gennem revolutionær aktivitet. En revolutionær aktivitet som altså bestod af absolut ikke-samarbejde.

Klasserelationerne mister derved i Trontis teori pludselig deres afhængighed af produktionsrelationerne og forvandles til en form for ontologisk princip, hvor en revolutionær, produktiv subjektivitet hele tiden konstituerer sig på ny, og derved gang på gang undslipper den altid reaktive struktur, som forsøger at standse det konstituerende i det konstituerede. Denne voldsomme og nærmest kætterske opløsning af dialektikken mellem kapital og arbejderklasse har fungeret som teoretisk motor i alle senere analyser udført i kølvandet på den italienske operaismo-bevægelse og fungerer som allerede skrevet også i *Empire*, hvor den forvandles til en regulær historieteori, i hvilken distinktionen mellem immanensplan og transcendensplan lægges oven på oppositionen mellem aktiv subjektivitet og reaktiv orden.

Før og efter 'det varme efterår'

Det var i *Classe operaia*, at Negri for alvor begyndte at gøre sig bemærket med tekster om keynesianismens planlægningsstat og Lenins revolutionsteorier. Han var på det tidspunkt allerede en fremtrædende intellektuel på vej til at blive universitetsprofessor. Sammen med Tronti og Alberto Asor Rosa styrede han *Classe operaia* og agiterede voldsomt for direkte kamp mod kapitalen og afvisning af enhver dialog med dens institutioner, en-

hver form for demokratisk reformisme skulle afvises til fordel for klassekamp. Kampen mod kapitalen skulle intensiveres indtil en regulær revolution ville bryde ud. I forlængelse af Tronti og Panzieri afviste Negri den ortodokse marxismes objektivisme, som passivt afventede kapitalismens dekadence. Forestillingen om at kapitalismen af sig selv ville gå under som følge af indre modsætninger blev afvist. Kapitalismen har ikke nogen opblomstrings-, nedgangs- eller forfaldsperiode og er aldrig en fredelig og mekanisk proces. Problemet med den objektive marxisme var, ifølge Negri, at den betragtede økonomien som en maskine og ikke som den tingsliggjorte fremtræden af antagonistske sociale relationer.

Accentueringen af voldelig klassekamp førte i 1967 til, at *Classe operaia* gik i opløsning. Negri startede imidlertid et nyt tidsskrift året efter med navnet *Contrapiano*, som bakkede op om den første bølge af studenter-uroligheder i Italien. De studerende udfordrede universitetssystemet gennem *sit-ins* og demonstrationer og var ifølge Negri endnu et eksempel på den utæmmelige antikapitalistiske bølge. I modsætning til f.eks. Frankrig, hvor de studerendes og arbejdernes kritik hurtigt gik i hver sin retning, formåede de studerende og arbejderne i Italien i nogen grad at alliere sig og sammen udfordre den italienske regering. Men igen var der divergerende opfattelser af umiddelbarheden af en revolution, og efter blot et nummer forlod Negri *Contrapiano* og allierede sig med en anden gruppe revolutionære omkring *La Classe*. Sammen startede de *Potere operaio* i 1969 under inspiration af de voldsomme

uroligheder, der samtidigt rullede hen over landet. Urolighederne, som går under navnet 'Det varme efterår', gjorde det klart, at de italienske arbejdere ganske vist var inspirerede af de forskellige venstreorienterede tidsskrifter og grupper, men i høj grad selv opfandt eller genopdagede 'taktikker', som muliggjorde realiseringen af en politisk rekomposition, som var adækvat med forvandlingerne af deres tekniske komposition som tayloristisk proletariat.

I løbet af 1973 begyndte den alternative venstrefløj imidlertid at falde sammen som følge af ophøret af arbejderstrejker. Den etablerede venstrefløj genvandt kontrollen med arbejderne og deres krav og begyndte samtidigt at nærme sig regeringen og lægge afstand til de forskellige mindre revolutionære grupper. Mens kommunistpartiet blev inviteret ind i varmen af socialistpartiet og de kristelige-demokrater, så effektuerede den italienske stat en omorganisering af storindustrien, hvorved samlebåndsarbejderne blev marginaliserede og afløst af ny teknik og nye arbejdere. Samtidig blev der investeret i andre sektorer end den industrielle, og Italien blev ramt af inflation og arbejdsløshed. Alt dette medførte at grupper som *Potere Operaio* gik i opløsning som følge af intern uenighed om, hvordan der skulle ageres i den nye situation. Negri mente, at nye analyser måtte foretages af ændringerne i kapitalens organisering, mens andre som Franco Piperno mente, at man skulle intensivere kampen mod kapitalen og om magten. I modsætning til i lande som Frankrig betød denne forvitring af 68'er-kritikken imidlertid ikke, at den alternative venstrefløj døde.

Autonomia

Autonomia-bevægelsen var således et resultat af opløsningen af de alternative venstregrupperinger, som havde svært ved at respondere på de ændrede forhold. Efter en større strejke ved Fiat-fabrikkerne i marts 1973, sluttede en række af de revolutionære arbejdergrupper sig sammen. Disse grupper kom til at udgøre den ene fløj i autonomia-bevægelsen – *autonomia operaia* – som også talte tidsskriftet *Rosso*, skabt af Negri og tidligere medlemmer af gruppen Groupe Gramsci fra Milano og Potere Operaio fra Padua. Den anden fløj i bevægelsen – *autonomia creativa* – blev udgjort af medlemmer fra Potere Operaio fra Bologna, der gjorde sig bemærket ved en voldsom kulturel aktivitet. I forhold til de tidligere grupper var autonomia kendetegnet ved at afvise den organiserede parti- eller gruppestruktur og dennes disciplin og hierarki. Autonomia operaia fortsatte dog med at insistere på, at arbejderklassen var en uafhængig kraft, og at klassekampen, i modsætning til hvad kommunistpartiet erklærede, ikke var død. Den involverede blot langt flere befolkningsgrupper end tidligere, idet kapitalen havde ændret sine former. Derfor var det ikke længere fabriksproletariatet, som var den vigtigste revolutionære kraft. Nu var det i lige så høj grad unge, kvinder, immigranter og andre, som ikke fandt sig til rette i samfundet. I forlængelse af at den traditionelle forestilling om arbejderklasse blev ændret til fordel for en mere diffus, men inklusiv forestilling om et socialt subjekt, blev der indledt en kritik af forestillingen om gennem revolution at tage magten. Derved blev mange forbindelseslinier

med de gamle venstre-alternative grupper brudt. Som følge af afvisningen af en stramt organiseret modstand var autonomia-bevægelsen kendetegnet ved en forøget interesse for og opmærksomhed på hverdagslivet og dettes politisk-kulturelle aspekter, som de tidligere grupperinger ikke havde ofret særligt meget tid. Ikke blot arbejdernes, men også andre marginaliserede eksistensers umiddelbare behov kom i centrum til fordel for langsigtede mål og alle dogmatiske og objektivistiske forestillinger blev kritiserede. Det vigtige blev affirmationen af det konkrete fællesskab som et alternativt samfund med egne livsformer. Det var særligt den i Bologna baserede gruppe, som formåede at skabe en kreativ modkultur med deltagelse af feminister, storbyindianere og freaks. På den anden fløj befandt de militante arbejdere og intellektuelle sig, som stadigvæk fastholdt orienteringen mod leninisme og ikke blev påvirkede af de begærspolitiske spørgsmål. Midt imellem disse to fløje befandt *Rosso*-gruppen og Toni Negri sig. De forsøgte at gøre rede for de ændringer, som var sket med forholdet mellem kapital og arbejder og insisterede på muligheden af en kommunistisk opstand i modsætning til kommunistpartiet og den etablerede venstrefløj. Autonomia var med andre ord en meget heterogen bevægelse, som dels udgjordes af en række af de ældre militante arbejdere og intellektuelle og dels en gruppe af yngre marginaliserede mennesker, som afviste at leve i henhold til den almindelige standard. Den sidste gruppe talte studerende, arbejdsløse, immigranter, bøsser og feminister, som alle afviste et egentligt politisk engagement og gjorde grin med

den gamle venstrefløjs puritanske alvor og dogmatisme. I modsætning til den etablerede politik afviste disse ungdomsoprørere at fremsætte deciderede krav og politiske holdninger og underminerede derved selve det politiske sprog, som når tidsskriftet *A/Tra-verso* opfordrede til "ikke at tage magten". Derved nægtede de unge at etablere egentlige fælles værdier udover de mest umiddelbare og evidente for til gengæld at fremtræde som ren potentialitet. Legen og det karnevaleske blev vigtige taktikker i de unges kamp mod kapitalen og det etablerede politiske system, for ved ikke at gå direkte mod magten undgik de at blive rekupereret. I stedet for at arbejde på at stable en revolution på benene engang i fremtiden, forsøgte de unge at *leve* revolutionært. De afviste enhver tiltro til 'historiens logik' og affirmerede det umiddelbare fællesskab i at være sammen [*stare insieme*]. I besatte huse flød politik, kunst og hverdagsliv sammen i en form for mao-dadaistisk krydsbestøvning, hvor det var meningen, at kunst ikke blot blev reduceret til propaganda og politik til sterile former, men hvor de skulle effektuere en kunstnerisk-politisk revolution her og nu, i dette liv. Dermed afviste de forestillingen om, at kommunismen var af en anden verden. Kommunismen var denne verden, og den eksisterede allerede. "Kapitalens totalitære samfund lever af den monotone repetition af det eksisterende. Den tjener cheferne, strisserne, dommerne. Ingen af dem er uundværlig [...] De skaber et lorteliv [...] Men kommunismen er smuk og ung".¹⁸

Terrorisme og sammenbrud
Samtidigt med at disse tre ten-

denser udviklede sig op gennem 1970'erne, begyndte en fjerde at gøre sig gældende. Brigade Rosse var blevet dannet i 1970, og sammen med en række andre venstreorienterede terrorgrupper begyndte de at kidnappe og bortføre fabriksejere, dommere og andre personer, som blev opfattet som fjender af arbejderklassen.¹⁹ I begyndelsen benyttede de sig mest af allerede faste bestanddele af fabriksarbejdernes aktioner, som at sende trusselsbreve og chikanere fabriksejere, men i takt med at den højreorienterede terror tog til, udviklede de en stadig mere voldelig profil. Som allerede skrevet var meget af den venstre alternative retorik præget af voldelige referencer og billeder, og kommunistpartiets reformistiske adfærd blev af alle venstre-alternative grupper klandret for at være legalistisk og dermed i lommen på den styrende elite. Det var disse langt hen ad vejen metaforiske billeder, som Brigade Rosse tog bogstaveligt og iværksatte. I de første år fungerede den røde terror som et supplement til fabriksarbejdernes aktioner, og de forblev lokale handlinger, hvor forretningsmænd blev bortført og frigivet igen. Brigade Rosse forblev således knyttet til det industrielle proletariat og formåede ikke at knytte forbindelse til storbyungdommen, som ellers var autonomi-bevægelsens primære subjekt. Samtidig fastholdt de forestillingen om et revolutionært lederskab og opererede med en forestilling om brug af systematisk vold i revolutionens tjeneste. For Brigade Rosse udgjorde volden en professionalisering af den revolutionære kamp. Ikke desto mindre havde Brigade Rosse en forholdsvis stor opbakning i visse dele af autonomi-bevægelsen,

indtil de kidnappede den kristelig-demokratiske politiker Aldo Moro og dræbte ham i foråret 1978. I forlængelse af intensivering af militante aktioner begyndte autonomi-bevægelsen imidlertid at falde fra hinanden, og den kreative autonomi kreativ-fløj afviste enhver forbindelse til den militante, venstreorienterede del af bevægelsen udgjort af Negri og kollektivet Via del Volsci i Rom. De sidste rester af de ældre venstre-alternative grupper blev således presset på den ene side af terroristerne, som pressede på for at armere hele bevægelsen, og på den anden side af storbyindianerne, som nægtede at udgøre en traditionel politisk formation, som fremsatte krav og ønsker og i sidste ende risikerede at blive rekruperet. Den gamle venstre-alternative anti-institutionalisme kunne ikke kapere de modstridende tendenser og gik i opløsning i årene fra 1977 til 1979. Efterhånden som Brigade Rosse og den italienske stat begyndte at bekæmpe hinanden som to spejlbilleder, blev autonomi-bevægelsen gjort til ansvarlig for terroristernes stadig mere voldelige aktioner. Toni Negri og en hel række andre ledende intellektuelle blev således arresterede den 7. april 1979. Negri blev anklaget for at være leder af Brigade Rosse og for at have deltaget i drabet på Moro. Senere anklagedes han for at have opfordret til væbnet opstand mod den italienske stat. Det italienske parlament vedtog i december samme år en række nødretslove, som gjorde det muligt at holde anklagede varetægtsfængslede i op til 12 år. I april 1980 frafaldt anklageren punkterne mod Negri angående Brigade Rosse og Moro, men fastholdt anklagen for væbnet

opstand og i de følgende år kom nye anklager til. Efter 4 og et halvt år i fængsel blev Negri i 1983 valgt til det italienske parlament og løsladt på grund af politisk immunitet, uden at der har været ført nogen retssager. Efter to måneder stemte parlamentet om ophævelse af Negris immunitet og med et flertal på 6 stemmer – 300 stemmer mod 294 – blev den ophævet og en ny arrestordre udstedt. Negri nægtede at vende tilbage til fængslet og flygtede til Paris. I marts 1984 blev Negri idømt 30 års fængsel for at have været leder af autonomi-bevægelsen, for statsfjendtlig virksomhed og for at have opfordret til væbnet opstand. Amnesty International har siden domsafsigelsen kritiseret retssagen for en række irregulariteter. I september 1984 idømmes Negri 10 års fængsel for at have været leder af den milanesiske autonomi-gruppe. Februar næste år blev Negri frifundet for anklagerne om at have startet et fængselsoprør. De resterende anklager blev trukket tilbage i løbet af 1986, men en ny kom til, hvor han blev anklaget for at være ansvarlig for gadekampe mellem demonstranter og politi i Milano mellem 1973 og 1977. I 1990 blev den oprindelige dom sat ned fra 30 år til 12 år, da det kom frem at en stor del af bevisførelsen havde været baseret på falske vidneudsagn, mens den anden på 10 år blev reduceret til ét år og 8 måneder. I 1994 blev Negri idømt 4 og et halvt års fængsel for at være moralsk ansvarlig for sammenstødene mellem demonstranter og politi i Milano fra 1973 til 1977. Denne dom blev senere reduceret til 3 år og 4 måneder. Efter 14 års eksil i Frankrig vendte Toni Negri i 1997 tilbage til Italien, hvor han

overgav sig til de italienske myndigheder. Han blev fængslet men fik tilladelse til at gå hjem hverdag under forudsætning af, at han kom tilbage til fængslet hver nat. Fra foråret 2001 skulle Negri ikke længere vende tilbage til fængslet hver nat, men fik mulighed for at sove hjemme, blot måtte han ikke forlade sit hjem mellem 7 aften og 7 morgen.²⁰

Noter

1. Jvf. Poul Nyrup Rasmussens tale "Ansaret for hinanden og fællesskabet" (17. september 1999, <http://www.stm.dk/taler/taler/tale46.htm>), hvor Nyrup Rasmussen bl.a. siger: "Velfærdssamfundet må ikke udvikle sig til et samfund, hvor man automatisk kan trække velfærden, eller får den tilsendt via posten. En forudsætning for at bevare den sociale tryghed er, at ansvarsfølelsen og fællesskabsfølelsen bevares. Det kan kun sikres ved, at vi beslutter os derfor". Han skriver andetsteds: "[S]ocialt ansvar kan vise sig at være en god forretning". ("Socialt ansvar kan aflæses på bundlinjen" i *Berlingske Tidende*, 10.11.2000.) Generelt er socialdemokratiet optaget af at få flere i arbejde og derved skabe et større forbrug, som kan muliggøre højere skat, mere offentlig service og dermed tid til endnu mere arbejde. Det har sagt farvel til enhver vision om et andet samfund og moderniserer bare.
2. Jvf. Jacques Rancière: *Aux bords du Politique*, Paris 1990.
3. Isaiah Berlin: *Four Essays on Liberty*, Oxford 1969. Forestillingen om Sovjetunionen som et integreret skuespil er hentet hos Guy Debord: *La Société du Spectacle*, Paris 1967. Det integrerede skuespil er karakteriseret af en demonstrativ offentlighed, hvor hverdagen enten blev ritualistisk afbrudt af ritualer og ceremonier eller blev fyldt med softkommunistisk materiale, som ikke udfordrede borgerne intellektuel, kulturelt og politisk, men blot effektuerede en sammenblanding af høj- og lavkultur, der forenede nationen som én national familie med det kommunistiske partis leder som faderen. Den vestlige kapitalisme var derimod et diffust skuespil, som var karakteriseret af en umiddelbar, pluralistisk offentlighed, som i sidste instans imidlertid var bundet sammen af penge.
4. Jvf. Jean-Paul Maréchal: "Imaginer une autre société: Demain l'économie solidaire" i *Le Monde diplomatique*, avril 1988.
5. Ferdinand Braudel: *La dynamique du capitalisme*, Paris 1985.
6. Michael Hardt og Toni Negri: *Empire*, Cambridge 2000. For en præsentation af Toni Negris teorier tillader jeg mig at henvise til min tekst "Bemærkninger om Toni Negri og integreret verdenskapitalisme" i *GRUS* 62/ 2001, s. 22-43, og for en præsentation af *Empire*, se min anmeldelse i *Slagmark* 32/ 2001, s. 100-3.
7. Hardt og Negri, *Empire*, s. 393.
8. Ibid., s. 361.
9. I teksten "What's left of the left? From Debord to Negri: Preliminary notes to (the reconstruction of) 'What is to be done?'" i *Infopool* 5/ 2001, s. 1-32, tager jeg fat på den kritisable placering af teksten i den fashionable Cultural Studies, som tenderer til at gøre *Empire* til håndbog for enhver *radical chic*.
10. For analyser af Italiens historie, se bl.a. Percy Allum: *Italy – Republic without Government*, London 1973; Giorgio Galli: *L'Italia sotterranea: Storia, politica e scandali*, Bari 1983; Paul Ginsborg: *A history of contemporary Italy. Society and Politics 1943-1988*, Harmondsworth 1990; Antonio Graziani: *L'economia italiana dal 1945 a oggi*, Bologna 1992; Carsten Juhl: *Italiens Historie fra enhedsstatens oprettelse til det historiske kompromis*, København 1979.
11. For en præsentation af autonomia-bevægelsen, se bl.a. Aldo Agosti, Luisa Passerini og Nicola Tranfaglia: *La cultura e i luoghi del '68*, Milano 1991; Franco 'Bifo' Berardi: *Le nefaste utopia di Potere operaio. Lavoro tecnico movimento nel laboratorio politica del Sessantotto italiano*, Roma 1998; Sergio Bologna (a cura di): *La tribù delle talpe*, Milano 1978; Lucio Castellano: *Autonomia Operaia. La storia e i documenti da Potere Operaio all'Autonomia organizzata*, Milano 1980; Yann Moulier Boutang: "Introduction" i Toni Negri: *The Politics of Subversion*, Cambridge 1989, Marie-Blanche Tahan og André Corten (sous la dir. de): *L'Italie: le philosophe et le gendarme*, Montreal 1986.
12. Raniero Panzieri: "Appunti per un ensame della situazione del movimento operaio" i *Mondo operaio*, januar 1957, s. 5.
13. Raniero Panzieri: "Sull'uso capitalistico delle machine nel neocapitalismo" i *Quaderni Rossi* 1/ 1961, s. 23.
14. Mario Tronti: *Operai e capitale*, Torino 1966.
15. Ibid., s. 56.
16. Ibid., s. 260.
17. Mario Tronti: "La fabbrica e la società" i *Quaderni Rossi* 2/ 1962, s. 12.
18. Collectif a/traverso: *radio alice radio libre*, Paris 1977, s. 44.
19. For en præsentation af Brigade Rosse og den italienske terrorisme, se bl.a. Giorgio Bocca (a cura di): *Noi terroristi* Roma 1985; Richard Drake, *The Revolutionary Mystique and Terrorism in Contemporary Italy*, Indianapolis 1989; Leonard Weinberg og William Eubank: *The Rise and Fall of Italian*

Terrorism, Boulder 1987.

20. Gert Sørensen har i "Dommeren, historikeren og den dømte: Randbemærkninger til sagen mod Adriano Sofri" IN *Arbejderhistorie. Tidsskrift for Historie, Kultur og Politik* 2 /1997, s. 31-39, skrevet om en anden af de retssager, den italienske stat har ført mod politiske intellektuelle anklaget for terrorisme eller statsfjendtlig virksomhed i 1970'erne, nemlig sagen mod *Lotta Continua* redaktøren Adriano Sofri.

Den Spanske Borgerkrig set fra nord: Om virkelighedens status i dansk presse og historieskrivning

Af Morten Heiberg

"Bombardementet af byen Guernica har kun eksisteret i baskerne, franskmændene og englændernes fantasi".¹ Gennem sådanne fantasifulde kommentarer valgte den statskontrollerede italienske avis *Corriere della Sera* i foråret 1937 at tilsidesætte, hvad pressen altid bør respektere, nemlig virkelighedsprincippet. Kendsgerningen var, at tre italienske fly havde deltaget i tyskernes morderiske bombing af den baskiske by. Den frankistiske presse i Spanien opdigtede en helt anden historie. Den beskrev med mange detaljer, hvordan baskiske anarkister selv havde brændt byen af for dernæst at skyde skylden på nationalisterne.

Slår man i dag, 75 år senere, op på kultursiderne i spanske eller italienske aviser, vil man imidlertid kunne se, uden at der er tale om deciderede benægtel-

ser, at det stadig står sløjt til med virkeligheden i debatten om borgerkrigen. Sergio Romano, tidligere italiensk ambassadør i Sovjetunionen, forsvarede i 1998 Francos opstand 18. juli 1936 med at den var et værn mod sovjetisk imperialisme. Hermed formåede Romano at gøre det fascistiske Italiens intervention i borgerkrigen til et heroisk forsvar af kristne og vestlige værdier. Debatten udviklede sig hurtigt til en egentlig "Historikerstreit", der efterfølgende fik sit eget italienske navn, "La grande polemica sulla Guerra di Spagna". I ugevis kunne man læse hidsige og ofte lidet indsigtfulde artikler, sågar ledere, for og imod Romanos "revision" af Italiens aktive deltagelse i borgerkrigen.²

Et er, når sydlandsk lidenskab og temperament smider den kritiske sans overbord. Men hvad med os kyniske, kolde og distancerede nordboere? Har vi kunnet formidle et mere sammensat billede af den spanske konflikt? Dr. phil. Kay Lundgreen-Nielsen, lektor ved Syddansk Universitet, har i en ny bog om Danmark og Den Spanske Borgerkrig valgt at fokusere på den hjemlige presse i perioden 1936-39. Inspireret af en række internationale studier af forskellige europæiske landes pressedækning af borgerkrigen (bl.a. Italien, Frankrig, England og Tyskland) har han valgt en original synsvinkel. Lundgreen-Nielsen undersøger først, hvad historieforskningen ved om Den Spanske Borgerkrigs forskellige faser og om den danske regerings holdning til konflikten. Den viden bruges til dernæst at vurdere kvaliteten i de danske avisers dækning af borgerkrigen. Metoden er ikke uproblematisk, idet den forudsætter, at man på

de fleste felter har en uhildet og præcis viden om, hvad der skete, og at man samtidig kan godtgøre, hvilke kilder aviserne i samtiden havde adgang til. Forfatteren er opmærksom på problemet (s. 14) og går, som den dygtige historiker han er, aldrig videre i sin kritik end der er kildemæssigt grundlag for.

Bogen er kronologisk og tematisk opbygget. I fem store afsnit, veksles der mellem borgerkrigens faktiske udvikling og de danske avisers holdning til bestemte begivenheder eller temaer. Lundgreen-Nielsen fører kompetent læseren igennem den spændte politiske situation i Spanien op til krigsudbruddet i sommeren 1936. Dernæst gennemgås borgerkrigen minutiøst, fra det heroiske forsvar af Madrid i november 1936 til krigen i Nordspanien i foråret og sommeren 1937, fra kampene om Teruel omkring årsskiftet 1938 til Ebro-offensiven. Endelig skildres Francos sidste offensiv mod Catalonien (årsskiftet 1938-39). Den danske regerings holdning til den internationale aftale om ikke-intervention i den spanske konflikt (efteråret 1936) behandles også udførligt, ligesom der er levnet god plads til den politiske strid om de knap 400 danske spaniensfrivillige og de baskiske børn, der fik ophold i Danmark. Sidst, men ikke mindst, analyseres den politiske proces, der førte til Danmarks anerkendelse af general Francos styre i april 1939, hvilket i øvrigt skete relativt sent i forhold til stormagterne Frankrig og England.

Undersøgelsens kildegrundlag er imponerende. Lundgreen-Nielsen har igennem flere årtier læst rub og stub af, hvad der er udkommet om borgerkrigen i Spanien og andre steder og for-

mår bedre end nogen anden dansk forsker (og mange udenlandske i øvrigt) at skille skidt fra kanel. Bogen indeholder referencer til knap to hundrede sekundærværker på mange forskellige sprog. Sammenholder man den historiografiske diskussion i denne bog med de oversigtsartikler Lundgreen-Nielsen har skrevet til både *Historisk Tidsskrift* og *Nyt fra Historien*, får man en nærmest komplet gennemgang af de seneste 30-40 års forskning.³ Dertil kommer, at forfatteren systematisk har gennemgået tre års udgivelser af Arbejderbladet, Berlingske Tiden, Jyllandsposten, Nationaltidende, Politiken samt Social-Demokraten. Desuden baseres undersøgelsen på 24 trykte kilder (dagbøger, erindringer, breve og mødereferater). Sidst, men ikke mindst, har forfatteren været i Arbejderbevægelsens Bibliotek, Rigsarkivet, samt i det danske og spanske udenrigsministeriums arkiver.

Det forhold, at der til og med denne bog ikke fandtes en videnskabelig gennemgang af den danske presses holdning til borgerkrigen, har ifølge Lundgreen-Nielsen ført til en række grove fejlslutninger hos nutidens danske intellektuelle. Det skal i parentes nævnes, at det ikke er første gang forfatteren har kritiseret danske historikere og venstreintellektuelles fremstilling af borgerkrigen. I 1976 udsendte *Den Jyske Historiker* et temahæfte om Den Spanske Borgerkrig med den for tiden typiske titel "Revolution og kontrarevolution", som året efter blev fulgt op af et særnummer med udvalgte kilder til den spanske arbejderbevægelses historie.⁴ Lundgreen-Nielsen gjorde i *Historisk Tidsskrift* rigtigt opmærksom på,

at forfatterne havde et indimellem lemfældigt forhold til den historiske virkelighed. I hans nye bog, er det særlig litteraturprofessoren Hans Hertel, der står for skud. I en større artikelserie i Information fra 1981 om Den Spanske Borgerkrig roser litteraten det kommunistiske Arbejderblads behandling af borgerkrigen. Det er simpelthen forkert, hævder Lundgreen-Nielsen, når Hertel skriver, at Arbejderbladet nærmest havde monopol på at repræsentere den republikanske synsvinkel. Forfatteren argumenterer da også overbevisende for, at andre aviser talte Republikens sag, særlig Social-Demokraten, men så sandelig også Politiken. Redaktionen på Rådhuspladsen glemte dog aldrig de grusomheder, der vitterlig blev begået i demokratiets navn (s. 442). Desuden skoses Hertel for sin hårde kritik af Jyllandspostens korrespondent Hakon Mielche, for som forfatteren anfører, så "forudsætter Hertels syn en bestemt tolkning af borgerkrigen som værende den rigtige [...]". Hertel forholder sig ikke til, om hans billede af borgerkrigen svarer til det historieforskningen har frembragt efter krigen" (s. 12).

På denne baggrund synes det oplagt at diskutere holdbarheden i Lundgreen-Nielsens tese om "hvor god opfattelsen af Spanienskrigen i samtiden var i forhold til, hvad historieforskningen i dag mener om forholdene i Spanien og om de intervenerende stormagter" (s. 14). Eneste undtagelse er, ifølge forfatteren, Arbejderbladets reportager, som han kalder for "deprimerende læsning" og indimellem Socialdemokraten, som fastholdt et lidt for stift billede af en konflikt mellem demokrati og diktatur.

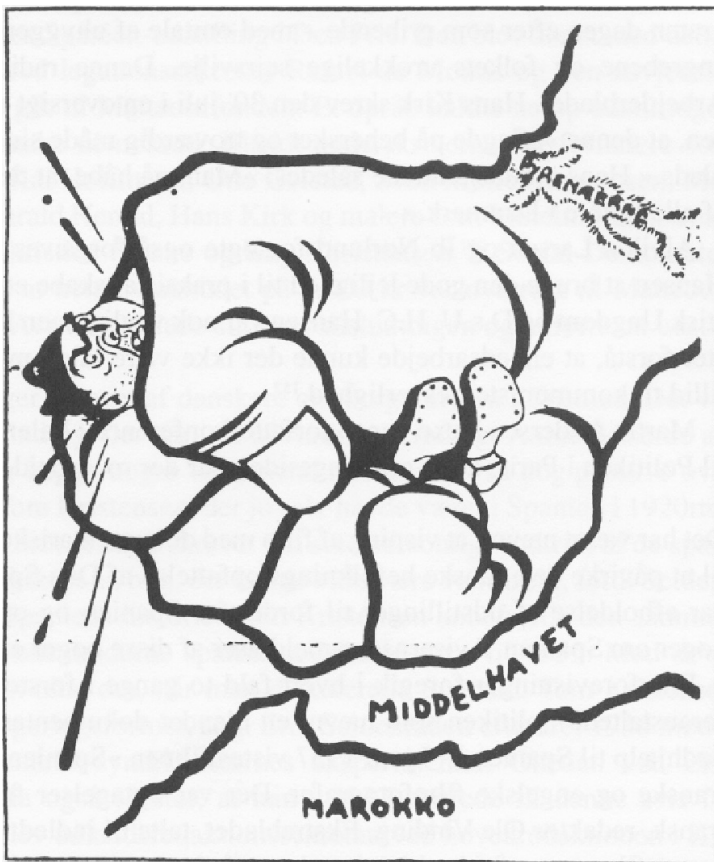
Til at problematisere Arbej-

derbladets fremstilling af borgerkrigen, som Aksel Larsen undertiden gjorde til sin fra Folketingets talerstol, støtter Kay Lundgreen-Nielsen sig særlig til Antonio Elorza og Marta Bizcarrondos fremragende bog fra 1999 om Komintern og Spanien. Den er interessant, ved at den er skrevet på grundlag af frigivne dokumenter fra de russiske arkiver.⁵ Desuden inddrages generalsekretæren for Komintern, Georgi Dimitrovs dagbog, som udkom på bulgarsk i 1997, ligesom der henvises til Firsov og Dallins udgivelse af korrespondancen mellem Dimitrov og Stalin fra 2000.⁶ Sidstnævnte er udgivet i den prestigefyldte Yale-serie, *Annals of Communism*, som mens Lundgreen-Nielsens bog var i trykken, er blevet suppleret med endnu et bind med titlen *Spain Betrayed*.⁷ Redaktørerne af det sidste bind er fuldstændig skånselsløse i deres kritik af den marxistiske historiografis fremstilling af det sovjetiske engagement i Spanien.

De færreste forskere vil i dag hævde, at årsagerne til borgerkrigen skal findes uden for Spaniens grænser. Derimod er der stor uenighed om, hvad der førte til borgerkrigen. Nogle forskere har lagt skylden på venstrefløjens uforstandighed. Historikere på venstrefløjen har derimod påpeget centrum-højres manglende reformvilje som udslagsgivende for venstrefløjens stadig mere radikale og revolutionære tiltag. Hvorom alting er, så var demokratisk parlamentarisme, som Lundgreen-Nielsen påpeger, givet den svageste ideologi i Spanien i foråret 1936 (s. 433). I lighed med den amerikanske historiker Stanley G. Payne ser det anmeldte værk derfor kun nådigt på de moderate kræfter i spansk

politik og diplomati, fx de Madrida, Azaña og Prieto, men han er samtidig bevidst om deres manglende personlige gennemslagskraft. Den tydelige begejstring for Payne til trods forfalder Lundgreen-Nielsen på intet tidspunkt til de billige sammenligninger mellem venstre og højre, som selv den dygtige amerikanske historiker er blevet forfalden til på sine gamle dage, nu mere end 10 år efter "ideologiernes død". Dertil er den danske historikers forståelse for konfliktens kompleksitet simpelthen for god.⁸

Pravdas korrespondent i Spanien, M. Koltsov fremhævede i Arbejderbladet den 11. september 1936, at socialistlederen Largo Caballeros regeringsdannelse en uge forinden principielt ikke indvarslede en ny politik: "Utalige borgerlige og fascistiske blade forsøger naturligvis at give udseende af, at der i Spanien foregår en proletarisk revolution, og at en bolsjevisk regering er blevet oprettet. Alt dette er ikke andet end en provokatorisk løgn" (s. 58). Avisen nævnte kun parentetisk, at det anarkistiske fagforbund CNT rent faktisk støttede regeringen. Som anført af Lundgreen-Nielsen passer avisens udlægning godt til Elorza og Bizcarrondos beskrivelse af den interne strid i Komintern. Moskva ønskede i virkeligheden, at kommunisterne afstod fra regeringsdeltagelse. Det spanske kommunistparti, PCE, arbejdede inden borgerkrigen aktivt for dannelsen af en sovjetinspireret arbejder- og bonderepublik ledet af kommunistpartiet. Men med Hitlers indmarch i Rhin-landet i marts 1936 skiftede Stalin og dermed Komintern syn på konflikten. Truslen fra Hitler-Tyskland fik Stalin til at ønske et forsvaret af det borgerlige demokrati

Russisk tegning, der symboliserer det spanske folks kamp mod Fascismen. Fra Arbejderbladet 12. marts 1937

i Spanien som middel til at afværge den fascistiske trussel.

I en leder den 9. oktober 1936 (2 1/2 måned efter krigsudbruddet) beskrev Arbejderbladet, hvordan "demokratiets og fredens bolværk i Spanien slagtes ned af våben fra de fascistiske stater" (s. 56). Som Lundgreen-Nielsen rigtig påpeger, lader avisens konsekvent den stedfundne sociale revolution i store dele af Republikken stå ufortalt hen. Forfatteren når rettelig frem til den konklusion, at "væsentlige ting forties og andet fremhæves ustandselig". CNT's spontane sociale revolution forbigås i tavshed eller nævnes kun i forbindelse med, at Kommunistpartiet

omgjorde den. Det hemmelige sovjetiske politi NKVD's blodige udrensninger i Spanien omtales overhovedet ikke. Arbejderbladet ville tydeligvis, ligesom Komintern, opretholde den officielle propaganda om det velfungerende spanske demokrati. På et punkt var Arbejderbladets analyse dog ganske rigtig. Avisen advarede imod det nazistiske Tysklands krigshensigter. Dog gentog man fejlagtigt, at oprøret var planlagt i ledtog med det fascistiske Italien og Spanien (s. 438).

Berlingske Tidende og Politiken var med et dagligt oplag på henholdsvis 121.000 og 151.000 i 1938 klart Danmarks største aviser (s. 13). Pilestræde havde

en skarp pen i Nicolai Blædel, der flittigt kommenterede begivenhederne i Spanien. Hans dom over den internationale aftale om at forbyde udenlandsk indblanding i konflikten var klar og utvetydig. 24. juni 1937 kaldte han den korrekt for et "stykke mølædt klæde", under henvisning til stormagternes kreative måder at udhule aftalen på. Den havde muligvis inddæmmet konflikten, men samtidig også "svækket tilliden til international moral" (s. 235). Hverken folkefronter eller nazisme var redaktøren synligt begejstret for. Nazismen, stalinismen og fascismen betragtede han som farlige for Danmark, en betragtning, man næppe kan være uenig i. Berlingske Tidende forstod, i modsætning til Arbejderbladet og Social-Demokraten, at det var så som så med demokratiet i Republikken, ligesom den advarede imod Francos imperiale og totalitære mål (ss. 443-446).

Politiken havde fra et tidlig tidspunkt i konflikten egne journalister i Spanien, som rapporterede hjem om forholdene i både den republikanske og nationalistiske lejr. Uanset, hvem der måtte blive sejrherren, påpegede Politiken, ville det ende med et diktatur. Politiken fokuserede ud fra traditionel radikal tankegang på krigens ekstremt voldelige karakter. Avisen formåede dygtigt at skelne mellem nyhedsbureauernes modstridende oplysninger om bombninger af civilbefolkningen i Spanien (se fx s. 165-166). Fra efteråret 1936 udviste avisen stadig større sympati for den republikanske sag, ligesom den organiserede indsamlinger til fordel for nødlidende i Spanien og aktivt støttede baskiske børns ophold i Danmark. På linje med Berlingske Tidende

gav Politiken ikke et ensidigt billede af krigen som en kamp mellem demokrati og fascisme. Man omtalte den nådesløse politiske kamp i både den republikanske og nationalistiske lejr (s. 441-443).

Hvor Lundgreen-Nielsen betegner venstrepressens udlægning af borgerkrigen som problematisk, er han imidlertid mere positiv over for højrepressen. Jyllandsposten var politisk i opposition til Politiken, Arbejderbladet og Social-Demokraten. Men i spørgsmålet om borgerkrigen konkluderer forfatteren ganske rigtigt, at Jyllandsposten frem for alt var imod noget, nemlig Sovjetunionen, mens de tre andre aviser først og fremmest var for Republikken (s. 449). Modsat af, hvad mange i dag mener, forholdt Jyllandsposten sig kritisk til de fascistiske stormagter. Om Mussolini lød det i en leder den 22. August 1937:

"Hans politik er, trods alle aftaler med England, at gøre Middelhavet til en 'italiensk indsø'; derfor hjælper han ikke Spaniens hvide for deres egen skyld, men for at befæste sin magt i Middelhavet. Den del af Europa, som ikke er befængt med den kommunistiske smitso, ønsker en borgerlig, national sejr over den internationale kommunisme i Spanien, men den ønsker ikke at se Spanien forvandlet til en italiensk vasalstat, der kan indpasses som et led i Mussolinis magtpolitik" (s. 236).

Jyllandspostens leder viser, den polemiserende tone ufortalt, hvor god analysen i de danske aviser i virkeligheden var. Men citatet til trods udnytter Lundgreen-Nielsen ikke muligheden for, i overensstemmelse med

hans tese, at samtiden var bedre orienteret end efterkrigstidens historikere. Han kritiserer korrekt den venstreorienterede historiografi for at ignorere Sovjets imperialistiske virksomhed i Spanien, men nævner ikke, hvordan historikere som fx Renzo De Felice, Pietro Pastorelli og Rosario Quartararo, som i høj grad har domineret italiensk fascisteforskning og haft væsentlig indflydelse på amerikansk forskning, i strid med virkeligheden har reduceret italiensk udenrigspolitik til at være en fortsættelse af det præ-fascistiske liberale Italiens anti-franske linje. Det nærmer sig fornægtelse af virkeligheden, når Pastorelli hæver, at Italien efter 1936 aldrig tilnærmede sig Hitler-Tyskland, hverken politisk eller militært. Mussolinis ser han som en forsvarlig pragmatiker, som kun underskrev Stål-Pagten og gik i krig med Frankrig og England for at holde den "tyske trussel" standgen.⁹ Det kan undre, at Pastorelli i dag er direktør for det italienske udenrigsministeriums arkiv.

Lundgreen-Nielsen gør sobert rede for, hvordan Jyllandsposten indimellem ignorerede de tyske og italienske grusomheder i Spanien (se fx s. 238). Men, hvor han rigtigt fordømmer Arbejderbladets manglende påtale af NKVD's blodige metoder, frikendes Jyllandsposten under henvisning til bladets oprigtige antikommunistiske engagement (ss. 238, 449). Problemet med en sådan argumentation er, at den nemt kan vendes på hovedet, således at det bliver legitimt at undlade en omtale af Sovjets umoralske fremfærd i Spanien under henvisning til truslen fra de fascistiske stater. Når alt kommer til alt, interverenerede Sovjetunionen jo først militært i konflikten, da det

stod klart, at de fascistiske stater ikke respekterede non-interventionsaftalen.

Bogen kunne med fordel have gjort mere ud af udslettelsen af Guernica, som ud fra et pressehistorisk synspunkt måske er borgerkrigens mest interessante begivenhed. Hverken Jyllandsposten eller Nationaltidende ville tage stilling til de modstridende oplysninger om ødelæggelsens karakter og omfang. Lundgreen-Nielsen indrømmer, igen uden at det får konsekvenser for den samlede vurdering af højrepresen, at den manglende stillingtagen dækkede over sympati for Franco (s. 164). Afsnittet om det blodige forår 1938 (s. 353-357) udstiller nådesløst Arbejderbladets Moskva-tro fremstilling af udrensningen af *POUM* (et revolutionært parti til venstre for kommunisterne), men til sammenligning får vi kun centrumvenstrepressens opfølgning på Mussolinis barbariske bombning af Barcelona 16.-18. marts 1938, som kostede ca. 1.000 mennesker livet.¹⁰ Hvad med højrepresen? Bombningen af den catalanske hovedstad, som Mussolinis telefonisk beordrede, må da også have været omtalt i Nationaltidende og i Jyllandsposten. I så fald, på hvilken måde? Den udenlandske højrepreses dækning af hændelserne i Guernica og Barcelona bestod ofte af en yderst kreativ omskrivning af de faktiske forhold, en praksis, som det officielle ministerielle værk fra 1992 om det italienske flyvevåbens deltagelse i borgerkrigen bekvemt gjorde til sin.¹¹

Forfatteren burde generelt have redegjort mere udførligt for, hvorfor vi bør ser mildere på højrefløjens fortællelser end på venstrefløjens, især i betragtning af højrepresens oplagstal og

dermed indflydelse på den borgerlige meningsdannelse. Til sammenligning var Jyllandsposten med 25.000 og Nationaltidende med 40.000 solgte eksemplarer i 1938 henholdsvis tre og fem gange større end Arbejderbladet, hvis synder forfatteren rigtigt fokuserer på.

Disse indvendinger til trods, har Kay Lundgreen-Nielsen begået en yderst tiltrængt og i øvrigt fremragende videnskabelig fremstilling af Danmarks holdning til Den Spanske Borgerkrig. Med forfatterens ofte fremførte kritik af sine fagfæller in mente, har undertegnede med lys og lygte ledt efter faktuelle fejl i fremstillingen, men må imidlertid melde pas.¹² Forfatteren skal også have ros for at have publiceret avisernes herlige karikaturtegninger af borgerkrigens internationale aktører. Bogen burde oversættes til et hovedsprog, idet den er en af de få grundige undersøgelser af en småstats holdning til en af det 20. århundredes mest omdiskuterede europæiske konflikter. Men, frem for alt stiller den et nyt og væsentligt spørgsmål, som en ny generation af borgerkrigshistorikere på tværs af landegrænserne må forsøge at forholde sig til: hvordan kan det være, at man i en samtid karakteriseret ved betydelige ideologiske modsætninger, bedre forstod kompleksiteten i den spanske konflikt end man gjorde i hele efterkrigstiden?

Kay Lundgreen-Nielsen: Tro eller Blændværk? Danmark og Den Spanske Borgerkrig 1936-1939. En undersøgelse af den danske presses og den danske regerings holdning Odense Universitetsforlag 2001. 480 sider, illustreret, 350,00 kr. ISBN: 877838-566-0

Noter:

1. *Corriere della Sera*, 4. maj 1937, citeret efter Alberto Reig Tapia, "El bombardeo de Guernica", supplement til *Deia's* serie *La Guerra Civil en Euskadi*, april 1987, s. 166.
2. Flere af de italienske debatindlæg er efterfølgende blevet samlet i bogform med bidrag af bl.a. Nino Isaia, Edgardo Sogno, Sergio Romano, Sandro Viola, Indro Montanelli og Enrico Deaglio. Jfr. Nino Isaia *et al.*, *Due fronti. La grande polemica sulla Guerra di Spagna*, Liberal Libri, Firenze 1998.
3. Kay Lundgreen-Nielsen, "Den spanske borgerkrig 1936-1939. En oversigt over den nyeste forskning", *Historisk Tidsskrift*, 1 (1987), ss. 39-79; Id., "Spanien før, under og efter borgerkrigen", *Nyt fra historien*, XLVIII, 1 (1999), ss. 129-139.
4. *Revolution og kontrarevolution i Spanien fra 1800-1976*. Sænummer af *Den Jyske Historiker* med bidrag Jørn Hansen, Uffe Østergård, Anders Gantriis, Bandera Roja, Torben Hansen og Palle Jørgensen, Modtryk, Århus 1976; *Dokumenter til den spanske arbejderklassens og arbejderbevægelses historie 1880-1976*, redigeret af Anders Gantriis *et al.*, Modtryk, Århus 1977.
5. Antonio Elorza & Marta Bizcarrondo, *Queridos Camaradas. La internacional Comunista y España 1919-1939*, Planeta, Barcelona 1999.
6. Georgi Dimitrov, *Dnevnik (9.3.1933-6.2.1949)*, Universitetsko Izdatelstvo, Sofia 1997; Alexander Dallin & F.I. Firsov (red.), *Dimitrov and Stalin 1934-1943. Letters from the Soviet Archives*, New Haven and London, Yale University Press 2000.
7. Ronald Radesh, Mary R. Habeck & Grigory Sevastianov (red.), *Spain Betrayed: the Soviet Union*

in the Spanish Civil War, Yale University Press, New Haven and London 2001.

8. I Paynes seneste bog paralleliseres vensterrabiate kræfters mord på Calvo de Sotelo i juli 1936 med det italienske regimes mord på Matteotti i 1924. Se Stanley G. Payne, *Fascism in Spain 1923-1977*, The University of Wisconsin Press, Madison (Winsconsin), 1999, s. 204. Om det uholdbare i en sådan sammenligning se Morten Heiberg, "Det parallelle lig. Historie og myter i italiensk historieskrivning efter Renzo De Felice", *Arbejderhistorie*, 2 (2002), ss. 1-22.

9. Pietro Pastorelli, "La politica estera italiana 1936-39", i id., *Dalla prima alla seconda guerra mondiale*, LED, Milano 1997, ss. 119-134.

10. Antallet af døde som følge af det italienske bombardement har været genstand for megen debat. Jeg henholder mig her til det autoritative værk på catalansk om emnet: J. Villarroja i Font, *Els bombardeigs de Barcelona durant la guerra civil (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1999, s. 98.

11. Ferdinando Pedriali, *Guerra di Spagna e aviazione italiana*, Aeronautica Militare Italiana (Ufficio Storico), Rom 1992.

12. En enkel svipser af ren formel karakter blev det dog til: Forfatteren burde konsekvent skrive historikeren Renzo De Felices navn skrives med stort D og derfor placere ham under samme bogstav i bibliografien. Italiensk er her anderledes end spansk.

En mand under indflydelse

Af Morten Thing

Da befrielsesregeringen skulle dannes i 1945 syntes Peter P. Rohde at han var den bedst egnede som udenrigsminister og bad sin ven Elias Bredsdorff lægge et godt ord ind for sig hos Mogens Fog. Det er en mand med selvfølelse der er hovedperson i Niels Barfoed nye bog *I unåde*. "Man kan nu og da fornemme en vis selvhøjtideligt docerende attitude i hans prosa", skriver Barfoed allerede i sin indledning. Og af de penneprøver, som bogen fremlægger – ikke mindst fra hans dagbog – må man konkludere at Barfoeds karakteristisk er en eufemisme.

Bogen er ikke nogen biografi. Faktisk er Barfoed så kritisk overfor store dele af Rohdes produktion at man har svært ved at forestille sig, at han kunne holde interessen samlet om at skrive en biografi. Bogen handler således ikke umiddelbart om Peter P. Rohdes liv, men om *Peter P. Rohde og opgøret med kommunismen*, som undertitlen siger det. Den handler altså heller ikke blot om Peter P. Rohdes opgør med kommunismen, men om *opgøret*. Denne grammatiske detalje tror jeg er vigtig for at forstå bogen. Den er ment som en konkret historie med store perspektiver. Af interviews i dagspressen i forbindelse med udgivelsen har Barfoed ikke mindst perspektiveret i retning af 70ernes venstrefløj og dens – efter hans formening – manglende opgør med "menneskeforagten i det sovjet-dominerede Østeuropa".

Bogens plot er meget enkelt. Det er historien om Peter P. Rohde og hans kone Ina, som i perio-

den fra processerne i Østeuropa, især Slasky-processen i Tjekkoslovakiet, til lægeprocessen i Sovjet i 1953 får øjnene op for antisemitismen i stalinismen, siger fra – og bliver ekskluderet (i februar 1953) af DKP for det. Ene blandt mange, som burde have indset, tog de konsekvensen. Det bør de huskes for. Men selv en heroisk intellektuel handling er ikke nok til et plot. Bogen udvikler sig og får sin tyngde gennem historien om hvordan de to levede med konsekvenserne af deres handling: De var besat af forestillingen om at skulle have oprejsning. Langt ud på den anden side af det neurotiske forfulgte de (og det vil især sige Ina Rohde) deres tidligere partifæller for at de skulle anerkende betydningen af denne brudhandling.

Det er der kommet en meget fascinerende, men også meget mærkelig bog ud af. Groft sagt fylder forhistorien indtil eksklusionen cirka halvdelen af bogen, mens historien om dens efterbyrd fylder den anden halvdel. Rent faktisk fortæller Barfoed heri (uden at ville en biografi) historien om Peter P. Rohdes liv fra 1902 til hans død i 1978 og i tillæg hertil også Ina Goldschmidt/Haxen/Rohdes historie. Selvom Rohdes biografi i en vis udstrækning bestemmer det tidsmæssige, så er det kun for at kunne fortælle om opgøret med antisemitismen og kommunismen og 'opgøret om opgøret' fra 1953 til (næsten) i dag. Men det er ikke nogen kronologisk fremstilling, den er snarere organiseret i nogle temaer, som kredser omkring opgørets betydning.

Peter P. Rohdes historie er ellers interessant. Hans far var værkfører eller mester på et garveri. Barfoed kaldet det et "håndværkerhjem". Men helt alminde-

Parret Rohde ved deres sommerhus i Hjortekær, ca. 1965.
(Foto fra bogen)

ligt har det næppe været i et håndværkerhjem at sende sin søn i overklasseanstalten Krebs' skole, og helt almindeligt har det ikke været at håndværkerbørn kom i gymnasiet og på universitetet. Betydningen heraf interesserer imidlertid ikke Barfoed, selvom man nok aner en sammenhæng mellem det ambitiøse hjem og sønnens genialskhed. Rohde blev cand.mag. og gymnasie-lærer. I tyverne synes han at være opfyldt af en aristokratisk radikalisme, men under indtryk af verdenskrisen nærmede han sig kommunismen. Han var formand for Studentersamfundet i

midten af trediverne, og efter München meldte han sig ind i DKP. Rohde blev arresteret da illegaliseringen ramte DKP i 1941 og indsat i Horserød. Han flygtede sammen med en stor gruppe den 29. august 1943 og gik under jorden. Han var aktiv i Frit Danmarks grupper og blev sendt til Århus, hvor han mødte Ina Haxen i det illegale arbejde. Han blev arresteret, torteret og sendt til Frøslev.

Allerede i 30'erne udfoldede Peter P. Rohde et omfattende forfatterskab. Han debuterede i 1928 med *Verdenskrisen og det Britiske Rige*, som Barfoed kal-

der "en bunke opsvulmede nationaløkonomiske artikler i agitatorisk indpakning." (s. 57). Hans første litterære essay fra 1931 er "temmelig svævende" (s. 61). Og selvom *Indien og den indiske Frihedskamp* fra 1932 "har flere dimensioner end den første verdenskrisebog" (s. 64) forstår man, at Barfoed deler Hartvig Frischs kritik af "den yngre hedspores stil", som Frisch fandt "billig". Om Rohdes udenrigspolitiske artikler i *Arbejderbladet* har Barfoed ikke meget godt at sige: "Skadefryden og hånen leverer ikke sjældent stilen glød og retorikken Schwung i Rohdes mest rettroende periode, som kan sættes fra ca. 1938 til medio 1952." (s. 78). Om hans bøger *Sovjetunionen. Igår – I dag – Imorgen* fra 1945 og *Sovjetunionen. Økonomisk – Socialt – Kulturelt* fra 1946 hedder det: "Til sammen er disse bind i deres holdning det mest devote og propagandistiske skrift fra Rohdes hånd." (s. 80).

Bortset fra et enkelt manuskript, som Barfoed finder satirisk og velfungerende har han meget lidt godt at sige om den intellektuelle Rohde, som er bogens helt in spe. Hans eneste aktiv synes at være hans illegale arbejde under besættelsen, arrestationen og torturen. Det er altså ikke Rohde som intellektuel, der bestemmer hans rolle, men derimod det opgør han kastes ud i muligvis formidlet af hans kærlighed til Ina Haxen/ Rohde. Og Barfoed synes i en vis udstrækning at dele denne fascination. I hvert fald er der den store forskel på hans behandling af sine to hovedpersoner, at han næsten altid er på fornavn med *Ina*, men på efternavn med *Rohde*. Og hvor han skildres som en lidt verdensfjern og realitetsuduelig person,

schildres hun som lidenskabeligt realitetsnær, ja i det hele taget lidenskabelig. Hun synes at bringe ham ind under *sin* lidenskabs overbestemmelse, og Barfoed lægger en del vægt på at hun har skrevet en del indlæg i Rohdes navn. Bogen kunne mere passende have heddet: *En mand under indflydelse*. Barfoeds egen fascination af historien synes ikke mindst at hente sin energi her.

Bogen har imidlertid også et politisk program, som kommer frem i dens faktiske titel. Den handler om *unåde* og *opgøret med kommunismen*. Hvis vi tager opgøret med kommunismen først, så kan man sige, at uden den var Rohde aldrig blevet en helt. Men det er ikke Barfoeds synsvinkel. Ja, man kunne snare sige at Barfoed ingen som helst interesse har i kommunismen: han ved stort set ingenting om den. Det han skriver er enten upræcist eller decideret forkert, og han synes ikke at kende til den nyere forskning om kommunismen sådan som den ser ud efter de russiske arkiver er blevet åbnet. Lad mig tage et eksempel. Barfoed kan f.eks. skrive: "I Horserød var Rohde kommet tæt på den såkaldte "Thøgersenkreds" af kommunister, der trak det korte strå efter krigen i opgøret med Aksel Larsen-fløjen om magten i partiet." (s. 81) Se, det er ganske enkelt en bombe i forskningen, at der var en magtkamp efter krigen i DKP og da især med Thøgersen-gruppen. Og sandheden er den enkle at Barfoed ved at konsultere blot en enkelt bog om DKPs historie ikke kunne have undgået at opdage, at kampen mellem Larsen og Thøgersen var overstået 10 år før Horserød, og at Thøgersen-gruppen i Horserød har at gøre med opgøret med Richard Jen-

sen. Og iøvrigt at ingen i DKPs ledelse anfægtede Larsens ledelsesposition efter han kom hjem fra Tyskland i 1945.

Den samme ligegyldighed synes at gælde overfor udviklingen i Sovjet. F.eks. opfattelsen af pagtpolitikken fra 1939 til 1941. Den nyere forskning peger her entydigt på, at Komintern ændrede signaler i løbet af 1940 og bad de enkelte sektioner forberede sig på national kamp. Det gælder også i Danmark. Man kan sige, at det måske ikke er afgørende, men dog alligevel af betydning for DKPs forberedelse på en eventuel illegalitet.

For Barfoed er kommunismen en 'blok', noget fast, og naturligvis noget dårligt. Men han har stort set ingen overvejelser over og stort set ingen bud på, hvad der gjorde hans histories hovedperson til noget så misliebigt og åndssvagt som kommunist. Det ville der have været, hvis han havde skrevet en biografi; men nu har han skrevet noget andet. Hvad er det så, han har skrevet, når det ikke prætenderer at forklare, hvorfor hovedpersonen først bliver noget dårligt og så noget godt (takket være det dårlige)? Efter min mening har han skrevet en fascinerende historie om et fuldstændigt monomant projekt med 'at skaffe retfærdighed', 'få oprejsning', og hvad han ellers kalder rohdernes liv efter opgøret. Problemet er blot det at kommunisme-opfattelsen hos Barfoed bliver bestemmende for den – primært moralske – alen han lægger ned over opgøret. Hvis han i stedet havde haft en mulighed for at differentiere mellem forskellige dele af kommunismen og operere med forklaringer på tilhørsforhold, havde han måske haft en anden historie at fortælle.

Kommunisme er som ord et meget lidt veldefineret begreb. Hermed menes i første omgang et begreb for et samfundsmæssigt stade, indskrevet i Marx' historieteori. Men det samme ord bruges også om et samfund som det sovjetiske fra 1917-92 uden at der nødvendigvis er nogen sammenhæng. Derudover betyder kommunistisk en henvisning til det kommunistiske parti i Sovjet, altså et statsligt magtapparat. Det henviser også til Komintern, et sovjetisk udenrigspolitisk instrument. Det henviser til enkelte kommunistiske partier overalt i verden som var under sovjetisk dominans, men som i deres historiske udvikling ikke udviser tilsvarende uniformitet. Kommunist henviser til alle medlemmer af kommunistiske partier uanset deres relation til dette og uanset deres magt i dette.

Alt dette for at pege på, at et medlem som Peter P. Rohde eller Ina Haxen ikke nødvendigvis har haft samme relation til magten i DKP eller til Komintern eller til SUKP som Ib Nørlund. Og taler vi f.eks. moral i forhold til ansvar for, hvad der skete i Sovjet (og det handler denne bog vel dybest set om), så er de enkeltes ansvar efter min mening dels knyttet til disse magtrelationer, dels knyttet til deres mulighed for at få andre informationer end dem som tilflød dem gennem partipressen og deres faktiske engagement i forsvaret for forhold som antisemitisme (men naturligvis også lejrene, menneskerettigheder osv.) i offentligheden. Hvert medlem kan ikke have pådraget sig et lige stort ansvar *en bloc*.

Denne overvejelse bliver vigtig fordi Barfoed overvejer i hvor høj grad Peter P. Rohdes og Ina Rohdes eksempellose forfø-

gelse af personer som Mogens Fog er rimelige. Man må sige til hans ros at han faktisk frikender Fog for det ansvar, som Rohderne lagde på ham. Men Gert Petersen, som dog slutter med at give Rohde oprejsning, får knubbede ord med på vejen om sin egen vej og sit eget ansvar. Men havde Fog og havde Gert Petersen noget ansvar for Rohdes rehabilitering? Havde Rohde så tilsvarende et ansvar for at rehabiliterede de som gik forud for ham? Hvorfor rehabiliterede han f.eks. ikke Marie Nielsen som blev ekskluderet for sin kritik af Moskva-processerne inden Rohde overhovedet meldte sig ind?

Rohderne udførte en heroisk intellektuel handling. Derom kan der ikke diskuteres. Men det moralske ansvar de påførte sig gennem deres forfølgelse af Kjeld Abell, Mogens Fog, Gert Petersen og en lang række andre er efter min mening ganske alvorligt. De gik så vidt i deres galskab, at de ikke alene var overbeviste om, at DKP havde forberedt en opstand i 1945, men som følge heraf rehabiliterede og allierede sig med Schjødt-Eriksen. Barfoed prøver at formindske betydningen af Schjødt-Eriksens medlemskab af DNSAP ved at kalde det "ungdommeligt" (s. 354). Men hvis en handling i 1940 er ungdommelig og derfor ikke tæller, hvordan kan det så være, at handlinger året efter tæller anderledes? Barfoed ser dog klart at rohderne alliance med Schjødt-Eriksen også rammer Rohdes egen deltagelse i modstandsarbejdet og truer med at tilintetgøre dets betydning. Sagen er, at alliancen med netop Schjødt-Eriksen viser, at det som Barfoed kalder 'monomant' også har et kraftigt jesuitisk for ikke at sige stalinistisk islæt:

målet (at rehabilitere Rohde og skade kommunisterne) helliger midlerne (at alliere sig med en tidligere nazist og modstander af modstandsbevægelsen).

Man læser Barfoeds bog med en påfaldende interesse. Påfaldende fordi det ikke er plottet der driver én: man ved meget tidligt i bogen hvad pointen er. Det som driver læseren frem er at rohderne galskab tilsyneladende ingen grænser kender. Fortællingen om deres opgør er en absurd roman af sjælden styrke.

Set i Bafoeds perspektiv – opgøret med kommunismen – er bogen en tvetydig historie. Den fortæller ikke historien om Rohdes "bidrag til den kommunistiske kultur" (s. 8), og den fortæller ikke om, hvorfor Rohde blev den han blev. Hans vigtigste bud på en forklaring gælder en konstitutionel religiøsitet hos Rohde. Men hvor kommer Ina Rohde så ind? Hun virker bestemt ikke særlig religiøs. Bogen handler forbløffende lidt om kommunismen, og Barfoed bruger begreber som kommunisme og kulturradikalisme nærmest flæng. Hvis han havde interesseret sig mere for Rohdes analyser og hans filosofiske bagland havde det formentlig vist sig, at Rohde nok i høj grad netop var kulturradikal og ikke særlig påvirket af marxismen. De dele af kommunismen han tog til sig var især en magtpolitisk tankegang hentet fra leninismen og stalinismen.

Bogen er desværre uden systematiske henvisninger, så det er svært at gå Barfoed i kortene. Og nogen steder er det gået for hurtigt, så hurtigt at han ikke selv kan følge med. Når han (s. 43) noterer at Rohde går over til kommunismen "i januar 1931", så måber man lidt, når han senere (s. 45) skriver: "Det er netop i

1933 [...] at Rohde nedfælder som før citeret, at han nærmer sig kommunismen." Hvordan han kan gå over til kommunismen to år før han nærmer sig den er lidt svært at forstå. Lidt på samme måde går det, da vi (s. 59) får at vide, "at i 1931 foreligger det første strengt *litterære* essay fra hans hånd", mens vi lidt længere fremme (s. 63) får at vide, at Indiens-bogen udkommer i "1932, altså to år før det litterære essay", men måske er det et andet essay han tænker på. Om Slansky processen hører vi: "Alt sammen udløst af Sovjetunionens ændrede holdning til Israel, men trak historisk på gammelrussisk/ østeuropæisk jødehad." (s. 179). Nogle sider længere frem er Rajk-processen, det som sætter Slansky-processen igang, og om det hele hedder det: "Udløsende var Titos skæbnesvangre frafald i 1948 [...]" (s. 186). Endelig må man på minus-siden notere at der er forfærdelig mange gentagelser. Med en tematisk struktur går det ikke uden gentagelseer. Men når man for femtende gang har været igennem opgøret fra en lidt ændret synsvinkel, så er den feset ind.

Som det måske er fremgået ville en biografi have været forpligtet på forklaringer som Barfoed ikke vil ind på, forklaringer på hvorfor kommunismen tiltrak tænksomme mennesker som Peter P. og Ina Rohde. Barfoed har i stedet villet skrive en bog om opgøret med kommunismen, men er kommet til at skrive en fascinerende absurd roman fra det virkelige liv.

*Niels Barfoed: I unåde.
Peter P. Rohde og opgøret med
kommunismen, 460 s. ill.,
295,00 kr., Gyldendal 2001.
ISBN 87-00-75428-5.*